Rauma kommune

Fremad og aldri glemme

Kommunedelpan
Kulturminner og kulturmiljø 2018-2030

Staurset kraftverk: Kvernhus i tømmer fra ca 1874/1879, bygd av Peder Hansen Staurset. Ombygd til kraftverk i 1939/1940 av Kristian Staurset. Kraftverket ble bygd med 240 W noe som var mye på den tiden. De hadde strøm fra kraftverket frem til Eid og Holm kraftlag bygde ut strømnettet i 1949.

Innhold

Sammendrag

Forord

1. Grunnlag for planarbeidet

Innledning

Hva er et kulturminne?

Hvorfor kulturminnevern?

Kommunedelplan for kulturminner

Målsetting

Prosjektet

Eksternt samarbeid

Internt samarbeid

Kommunikasjon og medvirkning

Styringsgruppe

Planprogram

- Tema
- Utvalgskriterier
- Prioriterte satsingsområder
- Verktøy og hjelpemidler

Avgrensning av planen

2. Definisjoner og begrepsavklaringer

3. Aktører og virkemidler

Ansvar og roller

Lokal organisering

Aktuelle bruksområder

Verdiskaping

Lovverk og virkemidler

Juridiske virkemidler

Økonomiske virkemidler

4. Rauma kommune. Kort oversyn

5. Kulturminner i Rauma kommune av lokal verdi

6. Gjennomføring av planen

7. Handlingsplan

8. Tema-artikler

Kirken den er et gammelt hus

Samferdsel

Reiselivshistorie

9. Regler og dikt. Noen eksempler

Rotteregla fra Veblungsnes

Jutulbrygga i Måsvatnet

Regler frå Vågstranda

10. Litteratur og kilder

11. Bildegalleri kulturminner

Det er blot dette som gjør mig forstemt:
Om hundrede Aar er alting glemt.

(Knut Hamsun, Det Vilde Kor)

Sammendrag

Bakgrunn

Planprogram for Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljø ble vedtatt av Rauma kommunestyre den 13.02.18. Visjonen er at kunnskap om kulturminner og kulturmiljø skal bidra til identitet, opplevelse og verdiskaping i kommunen. Målsettingen er å sikre en bærekraftig forvaltning av kulturminner og kulturmiljø i kommunen.

Kulturminneplanen

En kulturminneplan er et verktøy for lokal og regional forvaltning, og grunnlag for mer effektiv areal og byggesaksbehandling der kulturminner er tema. En slik plan gir mer forutsigbare rammer for eiere av kulturminner, og er grunnlag for tilskudd til bruk og vedlikehold av kulturmiljø.Planen er en kommunedelplan for hele kommunen. Den er ikke juridisk bindende når det gjelder arealbruk. Planen skal rulleres minst en gang hver kommunestyreperiode.

Kulturminner

Med kulturminne mener en alle spor etter mennesker i vårt fysiske miljø. Det omfatter også steder der det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Kulturminner kan deles i to hovedgrupper: materielle og immaterielle.Kulturmiljø er områder der kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng.

Ulike former for vern

Kulturminner og kulturmiljø kan ha formelt vern gjennom kulturminneloven, plan- og bygningsloven og "Kyrkjerundskrivet".

Kulturminner av lokal verdi

Kulturminneplanen skal identifisere kulturminner i Rauma kommune som ikke har formelt vern i dag, men som har stor lokal verdi og som er viktige å ta vare på for framtida. Det er gjort et utvalg etter en lokal prosess, med innspill fra historie- og sogelag, grendelag, grunneierlag og innbyggere.

Vern av lokale kulturminner

Gjennom plan- og bygningsloven kan kommunen verne kulturminner og kulturmiljø ved bruk av omsynssone i arealplaner og gjennom forskrifter.

Medvirkning i prosessen

Gjennom fire åpne møter ble alle innbyggere invitert til å komme med innspill. Ei arbeidsgruppe med representanter fra kommunens historie- og sogelag, fortidsminneforeningen og Rauma kommune har stått for framdriften av prosjektet. En har delt kommunen inn i 15 områder, der henholdsvis historie- og sogelag, grendelag, grunneierlag og ressurspersoner er utfordret til å prioritere kulturminner og kulturmiljø i sine områder. Utkast til planen har vært til behandling i formannskapet og kommunestyret, og lagt ut til høring i henhold til Plan- og bygningsloven.

I utvelgelsen og prioriteringene er det lagt vekt på å få med det som er særmerket for Rauma, og som representerer mangfoldet i Raumas historie. Kriterier er knyttet til hvilken betydning de enkelte minner har i forhold til kunnskap om fortida, opplevelse samt bruks- og nytteverdi. I denne

førstegenerasjons-planen har en valgt å avgrense utvalget til i all hovedsak å omfatte fysiske kulturminner. Det er ønskelig å utarbeide en egen delplan for de immaterielle kulturminnene.

Oppbygging av planen

Innledningsvis gjør en rede for grunnlaget for planarbeidet, definerer begrep og gir oversikt over aktører og virkemidler i kulturminneforvaltningen. Det følges opp med en kort historisk oversikt, og en trekker fram aktuelle kulturminner som har lokal verdi.Avslutningsvis drøfter en oppfølging og gjennomføring av planen.

De enkelte objekt og miljøer er kortfattet omtalt. Dette er valgt for at planen ikke skal ese ut. Det kunne blitt et omfattende og bindsterkt verk, men en har lagt vekt på at planen først og fremst skal være et bruksredskap og ikke et historisk verk. Den rikholdige litteratur- og kildelista veileder til fordypende lesning.

Kilder

Det blir vist til en rekke skrevne og nettbaserte kilder. Det er et stort omfang av slike kilder, og oppsettet er ikke uttømmende. Kildetilfanget blir supplert ved rullering av planen.

Språk

I Rauma kommune benyttes både bokmål og nynorsk i skolen og i offentlig språkbruk.Det gjenspeiles i denne planen.

Oppfølging

For å sikre en god sammenheng mellom plan og gjennomføring, er det skissert en handlingsdel. Denne må knyttes til kommunens ressurssituasjon og ivaretas i økonomiplanen. Enkelte tiltak er trukket fram. Dette omfatter noen generelle, overbyggende og til dels store tiltak, samt noen som er mer avgrenset i omfang og økonomi. Det er ikke satt opp en samlet prioritert tiltaksliste. Prioritering av høyt verdsatte kulturminner går fram av oppsettet i de enkelte områder.

Det foreslås at det opprettes en egen post for kulturminner i økonomiplanen, og at dette gjenfinnes i års- og langtidsbudsjettet. Tiltak som er omtalt i planen vil være søkbare i forhold til disse midlene, og også gi grunnlag for å søke ekstern finansiering.

Handlingsdelen av planen skal rulleres årlig. Revisjon av selve Kulturminneplanen skjer hvert fjerde år ved rullering av kommunens planstrategi. Planen har tidsperspektivet 2019 - 2030, som samsvarer med perioden for kommunens samfunnsplan.

Forord

Den 1.januar 1964 ble det skapt en ny kommune i indre Romsdal. Den fikk navnet Rauma, etter Rauma elv, og var slått sammen av flere kommuner: Grytten, Voll, Hen, Eid og ⅔ av Veøy. ⅓ av Veøy gikk til Molde.

Rauma kommune har en rik forhistorie som spenner over et vidt tidsrom. Steinalderfunnene i Romsdalen tyder på at de første menneskene inntok fjellområdene her for ca. 10 000 år siden.

Spor etter mennesker fra de ulike tidsepokene lever fremdeles hos oss. Det kan være fysiske spor eller skriftlige og muntlige overleveringer. Det er vi som lever i dag som må ta stilling til hvilken verdi disse fortidsminnene skal ha for vår samtid og for de kommende generasjoner.

En god kulturminneforvaltning vil omfatte både å bevare og bruke kulturminner. Å verne om historien, og samtidig åpne for nytenking og utvikling. Kjennskap til lokal historie og det særegne har betydning for utvikling av identitet og tilhørighet. Kulturminnene representerer vår felles historie og identitet. Og det er påtakelig at så vel sentrale, regionale og lokale satsinger trekker fram kulturelle særtrekk blant annet i markedsføringen av turistmål.

Rauma har en rik kulturskatt som bør løftes fram. Den gir oss noe å være stolt av, og sier noe vesentlig om hvem vi er og hvor vi kommer fra. Den skal bidra til at vi får lyst til å bo her. Samtidig skal den gi grunnlag for å bygge næring knyttet til egenart og historie, og forhåpentlig sørge for at de som er på besøk får gode grunner til å komme tilbake. En kulturminneplan skal gi oversikt over verdiene av kulturminnene i kommunen, og skal være et nyttig verktøy for videre arbeid med forvaltningen av kulturminnene

1. Grunnlag for planarbeid

Innledning

Arbeidet med kommunale kulturminneplaner skal være et middel for å sette kulturminner på den lokalpolitiske dagsorden, og etablere en større grad av lokal forankring og medvirkning i utvalget av viktige kulturminner som skal tas vare på. Kommunale kulturminneplaner skal styrke kunnskapsgrunnlaget for politiske og administrative beslutninger i kommunen, skape forutsigbare vilkår for forvaltning, eiere og utbyggere, og være et redskap for å synliggjøre kulturarven som ressurs.

Alle har et felles ansvar for å ta vare på kulturminner, kulturmiljøer og landskap for kommende generasjoner. Den offentlige forvaltningen har et særskilt ansvar for å sikre at de nasjonale målene for kulturminneforvaltningen oppfylles.

Det er en forventning fra nasjonale myndigheter at kommunene innen 2020 registrerer og verdisetter kulturminner og kulturmiljøer som har lokal verdi, og innarbeider disse i planer etter plan- og bygningsloven. En kommunedelplan for kulturminner vil være et godt verktøy og gi et solid grunnlag for dette arbeidet.

Hva er et kulturminne?

Med kulturminne menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. (Lov om kulturminne, §2).

Det er vanlig å dele kulturminner inn i to hovedkategorier: materielle og immaterielle. Materielle kulturminner er for eksempel bygninger, murer, bruer, gravhauger, boplasser og gjenstander. Immaterielle kulturminner vil omfatte lokale tradisjoner, sagn, myter, historier, stedsnavn, musikk, håndverkstradisjoner, dans, språk, skikk og bruk mm.

Kulturmiljø er områder der kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng.

Hvorfor kulturminnevern?

Kulturminner og kulturmiljø er en del av grunnlaget for å forstå oss selv og samfunnet. Kunnskapen om disse gjør hjemstedet vårt spesielt for den enkelte, og unikt i en større sammenheng. Som kunnskapskilde er kulturminnene viktig grunnlag for vår tolkning og forståelse av fortida. De forteller om den historiske utviklingen i området, om kontinuitet og endringer. De hjelper oss til å forstå vår egen tid og bidra til å forme framtida.

Et kulturminne som blir borte kan enkelte ganger kopieres, men det kan aldri erstattes. Det er derfor viktig å være bevisst hvilke kulturminner som er spesielt verdifulle for samfunnet, slik at disse kan tas vare på for framtida.

Ikke alle spor etter fortida kan eller skal vernes. Men kulturminnene er en ressurs for vår egen tid og en ressurs vi forvalter på vegne av framtida, og her ligger en plikt til å ta vare på kulturarven på best mulig måte. Vi må gjøre valg ut fra hva vår tid vurderer som viktig å ta vare på: Hva er særpreg i vår region og våre bygder?

For å gjøre et representativt utvalg må vi ha oversikter og kunnskap i form av registreringer og dokumentasjon. Dette gjelder ikke minst på områder som nyere kulturminner og immateriell kulturarv.

Kommunedelplan for kulturminner

Gjennom utarbeiding av en kommunedelplan for kulturminner vil en få oversikt over kulturminnene i kommunen og heve kunnskapen om kommunens historie. En vil også få avklart hvilke kulturminner som skal tas vare på: hvorfor og hvordan, jfr. St.meld.nr.16: «Mangfoldet av kulturminne og kulturmiljø skal forvaltast og takast vare på som bruksressursar og som grunnlag for kunnskap, oppleving og verdiskaping. Eit representativt utval av kulturminne og kulturmiljø skal takast vare på i ein langsiktig perspektiv.»

Kulturminneplanen er en tematisk kommunedelplan for hele kommunen. Planen er ikke juridisk bindende når det gjelder arealbruk. Planen skal rulleres minst en gang hver kommunestyreperiode.

Eksisterende kommunedelplan for kulturminner i Rauma ble vedtatt av kommunestyret den 25.04.95. Den er en oversikt over registrerte faste fornminner (eldre enn 1537), og omfatter 40 objekt som er beskrevet og kartfestet. I hovedsak er dette gravhauger. Det er i tillegg registrert 30 nyere kulturminner (yngre enn 1537), som omfatter museer, kirker og løse kulturminner/enkeltgjenstander. Disse er ikke beskrevet.

Målsetting

Visjon:

Kunnskap om kulturminner og kulturmiljø skal bidra til identitet, opplevelse og verdiskaping i kommunen.

Hovedmål:

- Bevare og dokumentere mangfoldet i kommunens historie.
- Synliggjøre, formidle og gjøre tilgjengelig kulturminner og kulturmiljø.
- Kulturminnene skal gi grunnlag for kunnskap, opplevelser og verdiskaping.
- Kulturminnene skal være en ressurs i samfunnsplanlegging og utvikling.
- Kulturminnene skal medvirke til en bærekraftig samfunnsutvikling der vern og bruk samhandler.

Delmål:

- Kulturminner av regional og nasjonal verdi, samt et utvalg av kulturminner med lokal verdi, skal tas hensyn til ved neste rullering av arealdelen av kommuneplanen.
- Involvere skoler og barnehager for å bevisstgjøre verdien av kulturminner.
- Aktiv bruk av Kulturminnesok.no
- Skilting av utvalgte kulturminner.

Prosjektet

Organisering

Planen er utarbeidet under Kulturenheten.

Arbeidsgruppe

Det er oppnevnt ei arbeidsgruppe som består av representanter fra:

Rauma historielag - Ågot Alnes Orvik, Arne Skiri

Vågstranda sogelag - Arvid Håkon Moe, Marit Talberg Aarset

Møsbrømnasijn sogelag - Odd Sætre

Mittetdalen historielag - Svanhild Dahle

Fortidsminneforeningen - Per Arne Skomsø

Nerhole museum - Roe Ingar Setnes

Rauma kommune - Mari Gjerstad Jørgensen (tom 30.06.18)

- Jan Petter Vad (fom 01.07.18)

Rauma kommune/prosjektleder -Geir Grav

Arbeidsgruppa har hatt 11 møter.

Eksternt samarbeid

I tillegg til representanter i arbeidsgruppa har det vært samarbeid med en rekke aktører: velforeninger, grendelag, grunneiere, grunneierlag, bygdelag, ressurspersoner.

Fylkeskommunen og Romsdalsmuseet har også vært samarbeidspartnere.

Internt samarbeid

Det er dratt veksler på kompetanse i kommuneadministrasjonen.

Kommunikasjon og medvirkning.

Det er opprettet ei hjemmeside og ei facebook-side for prosjektet.

Alle referat fra møter i arbeidsgruppa er lagt ut på hjemmesida.

Undervegs i planarbeidet har det vært arrangert åpne møter for dialog og innspill:

- Åndalsnes, Veblungsnes og dalen. Møte på Framhald.
- Isfjorden. Møte på Isfjorden skole.
- Sørsida. Møte på Vågstranda skole.
- Nordsida. Møte på Mittet gamle skole.

Det var god oppslutning på alle møtene.

Styringsgruppe

Formannskapet har vært styringsgruppe for planarbeidet.

Planprogram

Arbeidsgruppa utarbeidet et forslag til planprogram. Dette ble send til høring, og planprogrammet ble vedtatt av kommunestyret den 13.02.18. Planarbeidet startet den 15.02.18.

Formålet med planarbeidet er å øke kunnskapen om og bevisstgjøringen av lokale kulturminner i Rauma, og å etablere grunnlag for god kulturminneforvaltning.

Dette skal oppnås gjennom:

- Registrering av faste kulturminner
- Foreta verdivurdering av registrerte objekt
- Utarbeide forvaltningsplan/handlingsplan for utvalgte kulturminner

Gjennom arbeidet med planen skal det avklares hvordan den tematisk skal innrettes, samt omfang og innhold. Det skal være en prosess der en kommer fram til hva som er de viktigste problemstillingene knyttet til kulturminner og kulturmiljø, og hva som skal være målet med planarbeidet. En skal komme fram til prioriterte satsingsområder innen kulturminne.

Det er opp til kommunen å avgjøre hva som er viktige kulturminner, og hva som skal omhandles i kulturminneplanen.

Tema

Kulturminneplanen for Rauma kommune gir en kortfattet beskrivelse av kommunens historie og en oversikt over ulike kulturminner i kommunen.

Utvalgskriterier

Folkemøtene og andre innspill har gitt et omfangsrikt materiale til kulturminneplanen. I det i videre arbeidet er de enkelte bygdelag/områder og ressurspersoner involvert i supplering og prioritering av dette materialet. Kommunen ble i denne sammenheng inndelt i 15 områder. De ble utfordret til å prioritere inntil 20 kulturminner/kulturmiljø fra sitt "nedslagsfelt".

Vernekriteriene er:

Kunnskaps- og kildeverdi (objektiv verdi)

Opplevelsesverdi (subjektiv verdi)

Bruks- og nytteverdi (hva kan kulturminnet brukes til)

Følgende retningslinjer er lagt til grunn:

- Gjør et representativt utvalg med hensyn på tema, alder og geografi.
- Arkeologiske kulturminner
- Kulturminner knyttet til landbruk og bosetning
    - Kulturlandskap/kulturmiljø
    - Gardstun
    - Husmannsplasser
    - Bygninger knyttet til landbruk
    - Fra tun til utmark. Kulturminner knyttet til landbruk og attåtnæringer.
- Vernede og verneverdige bygg
- Tekniske og industrielle kulturminner

- Tettsteder, handel, handverk
- Kulturminner knyttet til samferdsel, turisme, friluftsliv
- Kulturminner knyttet til 2.verdenskrig
- Kulturminner knyttet til naturkatastrofer
- Naturformasjoner som kulturminner
- Maritime kulturminner
- Immaterielle kulturminner
- Andre kulturminner

I prioritering/verdifastsetting benyttes kategoriene svært høy, høy, middels, lav.

For hvert kulturminne skal det medfølge:

Kort beskrivelse av kulturminnet/kulturmiljøet med begrunnelse

Forslag til eventuelle tiltak

Kartfesting

Eventuelt foto/illustrasjon

Prioriterte satsingsområder i Rauma

Kulturminnefeltet er svært omfattende, og det vil være nødvendig å gjøre avgrensninger. De satsingsområdene en velger bør representere det særegne ved Raumas kultur og identitet.

Kommunen har fått tilskudd fra Riksantikvaren til å registrere kulturminner og utarbeide kulturminneplan, men kommunen står fritt til å bestemme hvilke kulturminner en ønsker å registrere og ta med i planen.

Verktøy og hjelpemidler

En rekke hjelpemidler har vært til nytte i arbeidet. Blant annet:

- SEFRAK-registeret. Eldre bygninger og andre kulturminner.
- Askeladden. Offentlig database over fredede kulturminner og kulturmiljø.
- Kulturminnesok.no
- Fotoarkiv
- Årbøker
- Temahefter
- Temabøker
- Bygdebøker. Gards- og ættesoger
- Regional delplan for kulturminner

Avgrensning av planen

Kulturminnefeltet er stort og mangfoldig, både når det gjelder materielle og immaterielle verdier. Dersom kulturminneplanen skulle speile det totale omfanget, ville det bli et svært omfattende verk. Det er ikke hensiktsmessig. Det er skrevet mye og godt om kulturminner i Rauma, og en har derfor valgt å vise til disse kildene framfor å beskrive enkelte objekt, miljø eller hendelser.

Dette er en førstegenerasjons plan, og det er lagt vekt på de materielle verdiene. De immaterielle verdiene bør også løftes fram, og det bør være grunnlag for en egen kulturminneplan der en tar for seg de immaterielle kulturminnene: sagn, regler, eventyr, litteratur, musikk, sang, dans, kunst mm. I foreliggende plan har en tatt med noen regler som eksempler.

Tre sentrale tema får særlig omtale. De omhandler kirke, samferdsel og reiseliv. I denne førsteutgaven av kulturminneplanen har en valgt å sette lys på reiselivet i perioden

1847 - 1947. Den nyere tid blir omtalt ved rullering av planen. En rekke andre tema kunne fortjent omtale i planen, men det vises til den fyldige kildelista. Andre tema kan være aktuelle ved framtidig rullering av planen.

Det har kommet en rekke innspill i prosessen, og arbeidsgruppa og dedikerte medarbeidere rundt om i kommunen har foretatt en utvelgelse av det en anser å være de viktigste kulturminnene på bakgrunn av kriteriene kunnskap, opplevelse og bruksverdi. Kulturminneplanen skal ikke bare være et oppslagsverk, men ikke minst en bruksplan. En plan til bruk for kunnskap om fortida, til opplevelse og til utvikling i kommunen vår.

2. Definisjoner og begrepsavklaringer

Kulturminne

Kulturminneloven definerer kulturminne slik i § 2:

"Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng".

Automatisk fredete kulturminner er fredet direkte etter lov, uten særskilt vedtak. Kulturminner som er automatisk fredet er faste kulturminner fra før 1537, samiske faste kulturminner eldre enn 100 år, skipsfunn eldre enn 100 år, stående byggverk med erklært opphav fra perioden 1537-1649 og faste og løse kulturminner på Svalbard fra før 1946.

Vedtaksfredete kulturminner er kulturminner som ikke er automatisk fredet, men fredet gjennom enkeltvedtak etter kulturminneloven. Vedtak fattes av Riksantikvaren.

Faste kulturminner er kulturminner som er jord- eller stedfestet. Arkeologiske funn inngår som deler av et fast kulturminne så lenge det ligger i jorda eller under vann.

Løse kulturminner er kulturminner som kan flyttes.

Kulturmiljøer er områder hvor kulturminner inngår i en større helhet eller sammenheng, som for eksempel områder og bygningsmiljøer i byer og tettsteder og jord-, skog- og seterlandskap.

Kulturlandskap er alt landskap som er påvirket av mennesker. I forhold til begrepet landskap fokuserer begrepet kulturlandskap mer på menneskets påvirkning.

Immateriell kulturarv er praksis, framstillinger, uttrykk, kunnskap og ferdigheter. Disse er knyttet til det vi ikke kan ta på ved et kulturminne. Dette gjelder for eksempel tro, tradisjoner, sagn og hendelser.

Fornminne

Dette er kulturminner fra før reformasjonen i 1537. Desse kulturminnene er automatisk fredet.

Nyere kulturminner

Dette er kulturminner fra tida etter 1537. Slike kulturminner kan bli fredet etter enkeltvedtak.

3. Aktører og virkemidler

Ansvar og roller innenfor kulturminnearbeidet

Miljøverndepartementet

Kulturminneforvaltningen har Miljøverndepartementet som øverste forvaltningsorgan, med Statens kulturminneråd som rådgivende organ. Riksantikvaren (RA) er også et rådgivende organ og faglig sekretariat innenfor kulturminneforvaltningen. Hun har også ansvar for å sette i verk den politikken som Stortinget og regjeringen måtte bestemme, og har forvaltningsansvaret for kirker fra mellomalderen.

Riksantikvaren

Riksantikvaren er direktorat for kulturminneforvaltning og faglig rådgiver for Klima- og

miljødepartementet i utviklingen av den statlige kulturminnepolitikken. Riksantikvaren har hovedansvaret for alle kulturminner, og holder ved like hovedregisteret for kulturminner.(Askeladden og Kulturminnesøk).

NIKU

NINA/NIKU (Norsk institutt for naturforskning og kulturminneforskning) er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø for norske og internasjonale kulturminner. Instituttet har ansvaret for undersøkinger i mellomalderbyene og ved kirkesteder fra mellomalderen.

Møre og Romsdal fylkeskommune

Fylkeskommunens kulturavdeling er kulturminnemyndighet i Møre og Romsdal fylke, og har forvaltningsansvar etter kulturminneloven. Den har særskilt ansvar for automatisk fredete minner og vedtaksfredete bygninger.

Den gir uttaler i bygge- og plansaker og gjennomfører arkeologiske registreringar etter

kulturminneloven § 9.

De arkeologiske forvaltningsmuseene

De arkeologiske forvaltningsmuseene (Universitetets kulturhistoriske museum, Oldsak-samlinga, Arkeologisk museum i Oslo, Historisk museum i Bergen, Vitenskapsmuseet i Trondheim og Tromsø) har i tillegg til å oppbevare gjenstander fra forhistorisk tid og mellomalder, til oppgave å behandle søknader om dispensasjon frå kulturminnelova og sette i verk utgravninger. Fram til 1990 ble alle arkeologiske registreringer arkivert på museene, men dette ansvaret ble da delegert til Fylkeskommunen.

Kommunene

Kommunen har et selvstendig ansvar for å ivareta kulturminnehensyn. Gjennom plan- og bygningsloven ligger ansvaret for kulturminnehensyn i forbindelse med bruk og utbygging av kommunens areal til kommunen.

Romsdalsmuseet

Museet er et kompetansesenter og har som formål å drive bevaring, dokumentasjon, forskning og formidling knyttet til den lokale kulturarven.

Lag og foreninger

I Rauma er det 4 historielag:

- Rauma historielag
- Vågstranda sogelag
- Møsbrømnasinj sogelag
- Mittetdalen historielag

I tillegg kommer Fortidsminneforeningen, Nerhole museum og Konfeksjonsmuseet.

Både Rauma historielag og Vågstranda sogelag utgir ei årbok med ulike tema.

Historielagene har aktiviteter og temadager, fotoarkiv og publikasjoner.

Skoler

Skolen er den viktigste formidleren av kulturhistorien til barn og unge.

Kirken

Den norske kirke formidler kulturarven gjennom blant annet kirkevandringer og pilegrimsvandringer.

Lokal organisering

Man kan organisere oppfølging av kulturminner og museumsaktiviteter på flere måter: gjennom frivillighet, privat engasjement, organisasjonsliv, historielag, delaktighet i form av venneforening, gjennom kommunal aktivitet eller gjennom halvoffentlige stiftelser. I noen tilfeller kan det dreie seg om samarbeidsløsninger.

Denne planen gir ingen oppskrift på hvordan man tilrettelegger slike aktiviteter i Rauma. I hvert enkelt tilfelle bør det gjøres en avklaring om hvilken organisasjonsform man velger for ulike temaer og tiltak (fysiske objekter), gjerne ut fra hvilket geografisk nivå man har som utgangspunkt:

- Interkommunalt samarbeid
- Kommunalt nivå
- Bygdenivå
- Bruk- eller eiendomsnivå

Aktuelle bruksområder for kulturminneplanen

- Areal og byggesaksbehandling. Prioritering og retningslinjer
- Grunnlag for utvikling av tettsteder
- Begrunnelse for omsynssone i juridisk bindende arealplan
- For å gi kjennskap til kulturminner i utbyggingsprosesser
- Kobling til andre sektorer i kommunen: oppvekst, folkehelse, kultur, næring
- Engasjement i lokalsamfunnet
- Grunnlag for lokalt næringsliv
- Besøksaktivitet
- Merkevarebygging
- Økt bevissthet om kulturminner
- Identitet og samhold

- Tilskudds- og økonomiforvaltning
- Prioritering av kulturminner ved tildeling av midler
- Grunnlag for skattelettelse (f.eks. redusert eiendomsskatt)
- Prioritering av SMIL-midler
- Søknad til kulturminnefond mv.
- Forutsigbar planlegging ved kobling til kommunens økonomiplan

Verdiskaping

Kulturminner kan brukes i ulike sammenhenger og strategier for verdiskaping.

Utvikling av kunnskap kan i seg selv innebære en verdiskaping. Formidling av slik kunnskap til lokalbefolkningen kan bidra til å styrke identitet og samhold i lokalsamfunnet. I ytterste konsekvens kan det dreie seg om evnen til å overleve som livskraftige lokalsamfunn. I det lys vil utvikling og formidling av lokalkunnskap overfor barn og unge i barnehage og skole være en viktig strategi i kulturminnearbeidet. Når barn og unge involveres i oppfølgingen av kulturminneplanen, vil det styrke betydningen av utvikling og formidling av lokalkunnskap.

Rauma har et stort potensial i reiselivssammenheng. Å bruke kulturminner som et virkemiddel i denne sammenheng kan bidra til å utløse dette potensialet. Det er en vektig grunn for å utvikle og formidle lokal kunnskap som en næringsstrategi.

Rauma markedsfører seg som verdens beste kommune for naturglade mennesker. Det er en sammenheng mellom folks opplevelse av og deltakelse i friluftsliv. Det er derfor gode grunner for at formidling av kulturminner vil berike opplevelsen og deltakelsen. Man bør derfor legge til rette for at det skjer en slik verdiskaping ved at oppfølging av kulturminner kommer i synergi med friluftslivet.

Lovverk og virkemidler

Innenfor kulturminneforvaltningen gjelder flere ulike lovverk.

Kulturminneloven

Kulturminneloven har slik definisjon av kulturminner:

«Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.» (Kulturminneloven av 9. juni 1978, § 2).

Kulturminneloven omhandler de konkrete, fysiske kulturminnene og ikke kulturminner som sang, dans og tradisjon.

Automatisk fredning

Alle kulturminner som er fra 1536 eller før, og bygninger fra før 1650 er automatisk fredet etter Kulturminneloven av 9. juni 1978 § 4. En har meldeplikt dersom en skal endre bygninger fra før 1850. Før-reformatoriske minner blir også kalt fornminner. Disse har en ikke lov til å fjerne, flytte eller endre uten tillatelse fra kulturminnemyndighetene. Med til automatisk fredede kulturminner hører også et område rundt den synlige eller kjente ytterkanten av kulturminnet, så langt det er nødvendig for å hindre tiltak (§ 6). Om ikke annet er bestemt, gjelder en sikringssone på 5 m.

Vedtaksfredning

Av og til er det nødvendig å frede kulturminner som ikke er automatisk fredet, det vil si fra nyere tid. Det kan være bygninger eller andre kulturminner som har spesiell verdi. Disse blir fredet med enkeltvedtak, jf. § 15 i Kulturminneloven.

Innleveringsplikt

Dersom en gjør et løst funn som er fra før 1537, er det innleveringsplikt. Alle slike gjenstandar blir oppbevart i museum eller oldsaksamlinger. Der blir funnene arkivert etter gardsnavn, og alle funn får et etarkivnummer. Arkivet er tilgjengelig på Internett:

http://www.dokpro.uio.no/arkeologi/oslo/hovedkat.html.

Plan- og bygningsloven

Plan- og bygningsloven regulerer hvilke inngrep som kan gjøres i sammenheng med utbygging, og hvordan plantiltak skal utføres. Loven er basert på prinsippet om speilvending. Det betyr at inngrep som ikke er omtalt i loven, ikke er tillatt. Hovedmålsettingen er å gi grunnlag for vedtak om bruk og vern av ressursar eller om utbygging. Loven skal være grunnlag for den totale planleggingen og omhandler tre plantyper:

1. Fylkesplan

Fylkesplanen skal utarbeides i hvert fylke og gi oversikt over natur- og kulturressursene.

Fylkesplanen er retningsgivende, men ikke rettslig bindende.

2. Kommuneplan

I gjeldende plan- og bygningslov vil det si at kulturminnet eller miljøet blir regulert til omsynssone C (erstatter regulering til spesialområde og bevaring i tidligere plan- og bygningslov). Vern gjennom reguleringsplanen er kommunens fremste mulighet til å beskytte verneverdige kulturminner og miljø. Hvilke omsyn som skal tas, skal defineres i hvert enkelt tilfelle.

3. Reguleringsplan

Kommuneplanen er en oversiktsplan over planlagte tiltak i kommunen. Arealdelen av kommuneplanen er rettslig bindende og viktig i forvaltningssammenheng. Båndlegging gjennom kommuneplanen har rettslig virkning i fire år.

Reguleringsplan skal utarbeides der det er påkrevd i arealdelen. Områder kan også reguleres til omsynssone i reguleringsplaner. Det innebærer en mildere form for vern enn alternativene i Kulturminneloven, men i reguleringsplaner kan det være krav om utgravninger. Avgjørelsene til planutvalget har på den måten stor innvirkning på kulturminneforvaltningen i kommunen (plan- og bygningsloven 1985).

Skogbruksloven

Et siktemål i skogbruksloven er at det blir tatt vare på miljøverdier, slik som kulturminnene. På dette viset kan også kulturminner fra nyere tid få større oppmerksomhet.

Listeføring

Listeført kirke

Kirker som er bygd før 1537 og erklært stående kirker fra 1537–1650, er automatisk fredet. I tillegg er et fåtall kirker vedtaksfredet. Alle de rundt 300 kirkene som er oppført mellom 1650 og 1850, blir betraktet som verneverdige og er derfor listeført. Listeført er også en rekke verneverdige kirker som

er bygd etter 1850. Det er utarbeidet et eget rundskriv (T-3/2000) som fastsetter forvaltnings- og saksbehandlingsrutiner for forholdet mellom kirkelig myndighet og Riksantikvaren når det gjelder de listeførte kirkene. Riksantikvaren skal uttale seg før det blir fattet vedtak som innebærer inngrep i /endringar av listeførte kirker.

Statlig listeført

I denne kategorien er det bygninger og anlegg som er gitt verneklasse 2 i det landsomfattende prosjektet Statens kulturhistoriske eiendommer. Disse kulturminnene er vurdert til ikke å ha nasjonal verdi, og ved salg blir det anbefalt at de blir regulert til omsynssone.

Lokalt listeført

Denne betegnelsen blir brukt om bygninger, miljø og andre kulturminner som lokal vernemyndighet (byantikvarene/kommunene) vurderer som verneverdige, selv om det ikke er fattet et formelt vernevedtak.

Økonomiske virkemidler

Fredning eller vedtak om vern av et kulturminne gir kun avgrenset sikkerhet for bevaring. Det viktigste er at eier av kulturminnet er innstilt på å ta vare på kulturminnet for ettertida. Det krever gjerne økonomiske ressurser. Ofte blir det fokusert på at kulturminnefunn på eiendommen blir en utfordring og belastning, og det er viktig at grunneier blir gjort kjent med at et kulturminne kan gi positive ringvirkninger. For å stimulere grunneier til å ivareta kulturminner av ulike slag, har det stor betydning å gi råd og veiledning om tilgang til offentlig økonomisk støtte.

Tilskuddsordninger

Nedenfor er det satt opp noen eksempel på hva det kan søkes tilskudd til, og hvor en kan søke. Mange av ordningene kan ha årvisse endringer. Merk at ordningene kan endrast, og at en her bare presenterer noen av de viktigste i 2019.

Se forøvrig Tilskuddsportalen: http://www.tilskuddsportalen.no der man kan søke seg fram til aktuelle ordninger.

Statlige tilskuddsordninger

Nedenfor er det vist til de viktigste støtteordningene på statlig nivå. For mer info se regjeringens Rundskriv Nr: T-1/16 (for 2017).

Norsk kulturminnefond

Kulturminnefondet er en statlig tilskuddsordning for private eiere av verneverdige kulturminner og kulturmiljø.

Tilskuddene er delt inn i:

- istandsetting, med søknadsfrist 1. november
- strakstiltak (tiltak mellom kr 10 000 og 50 000); støtten går til å hindre videre forfall før senere istandsetting

Riksantikvaren

Eiere eller forvaltere av kulturminner kan søke om tilskudd til tiltak som for eksempel istandsetting, sikring og skjøtsel. Her finner man informasjon om hva man kan søke om tilskudd til, målgrupper og hvordan man kan gå fram for å søke.

Det kan gis tilskudd til tiltak innenfor:

- arkeologiske kulturminner
- brannsikring av tette trehusmiljø
- bygninger, ruiner og anlegg fra mellomalderen (før 1537)
- bygninger og anlegg etter 1537
- fartøy
- fartøyvernsentrene
- konservering av fast inventar
- konservering av kirkekunst
- kulturmiljø og kulturlandskap
- samiske kulturminner og kulturmiljø
- tekniske og industrielle kulturminner
- verdiskaping
- verdensarv

Klima- og miljødirektoratet

Det har vært mulig å søke tilskudd til truede naturtyper og utvalgte naturtyper. Dette gjelder både undersøkelser, utarbeiding av skjøtselsplaner og tiltak i naturtyper. Slåttemark (natureng) og slåttemyr faller innenfor denne ordningen.

Regionale tilskuddsordninger

Både fylkeskommunen og Fylkesmannen har tilskudd som kan benyttes til kulturminner. Ordningene hos Fylkesmannen gjelder spesielt kulturlandskap og biologisk mangfold, mens fylkeskommunen gir støtte til fredede bygg.

Møre og Romsdal fylkeskommune

Kulturavdelingen i Møre og Romsdal fylkeskommune gir tilskudd til fredede bygninger i privat eie. Tilskuddene er delt inn i:

- forundersøkelser eller arkitektfaglig bistand (ingen søknadsfrist)
- istandsetting (søknadsfrist 1. november)
- strakstiltak/sikring (ingen søknadsfrist)

Fylkesmannen

Landbruksavdelingen hos Fylkesmannen administrerer tilskudd gjennom RMP (Regional miljøprogram). I Møre og Romsdal inkluderer det tilskudd til seterdrift, beiting og slått på areal med miljøverdi.

Kommunale tilskuddsordninger

Alle kommuner har en eller flere tilskuddsordninger som inkluderer kulturminner.

SMIL (spesielle miljøtiltak i landbruket)

Kommunene har gjennom sin egen SMIL-ordning mulighet til å gi støtte til verneverdige bygninger. Formålet med SMIL-midlene er å ivareta natur- og kulturminneverdiene i kulturlandskapet til jordbruket, og å redusere forurensningen fra jordbruket utover det som blir forventet gjennom vanlig jordbruksdrift.

Fra Landbruksdirektoratet: «Tilskudd kan gis til foretak der det foregår en tilskuddsberettiget produksjon på landbrukseiendommen, og som oppfyller vilkårene i forskrift 19. desember 2014 nr.1817 om produksjonstilskudd og avløsertilskudd i jordbruket § 2 og § 3 eller § 4.»

Private tilskuddsordninger

Det finnes en rekke private tilskuddsordninger og legat. Noen er listet opp her. Se også Tilskuddsportalen http://www.tilskuddsportalen.no

Sparebankstiftelsen DnB

Stiftelsen gir støtte innenfor det geografiske virkeområdet sitt, i hovedsak østlands-området. Dette omfatter tiltak som øker forståelsen for å ta vare på kulturminner, øker interessen for historie og bidrar til å ta vare på håndverkstradisjoner. Prioriteringene endrer seg over perioder.

Gjensidigestiftelsen.

Støtter prosjekter som bidrar til et tryggere, sunnere og mer aktivt samfunn. Søknadsfrist 15.september.

UNI-stiftelsen

Stiftelsen UNI er en allmennyttig stiftelse som skal støtte tiltak som verner mennesker og fortidsminner. Stiftelsens vedtekter sier det slik: «Stiftelsen UNI er en stiftelse med ideelt formål å fremme allmennyttig virksomhet innen skade- og miljøvern, for dermed å bidra til en trygg utvikling i det norske samfunnet. Stiftelsens bidrag skal i første rekke være økonomisk støtte til prosjekter og påskjønnelse til institusjoner og enkeltpersoner.»

Søknadene blir behandlet på styremøte seks ganger i året.

Norsk kulturarv

Norsk kulturarv administrerer ordningene «Ta eit tak» og «Rydd eit kulturminne». «Ta eit tak»-ordningen er finansiert av UNI-stiftelsen

Legat og andre private tilskudd

Se: http://kulturminnefondet.no/wp-content/uploads/2016/06/4.4-Private-stiftelser-og-fond-ny.pdf

Juridiske virkemidler

Når en ønsker å ta vare på spesielt verdifulle kulturminner, er det to sentrale lover som blir anvendt: Kulturminneloven og Plan- og Bygningsloven (PBL).

Kulturminneloven blir forvaltet av Riksantikvaren og av kulturmyndigheten i fylkeskommunen. Den skal sikre ivaretakelse og vern av kulturminner og kulturmiljø på et nasjonalt nivå. Loven omfatter automatisk fredning, vedtaksfredning og midlertidig fredning.

Formålet med Kulturminneloven er å samordne statlig, fylkeskommunal og kommunal virksomhet. Ut over vernekriteriene skal loven være en rettleder med tanke på vedtak om vern og bruk av ressurser, samt i spørsmål knyttet til utbygging og arealbruk.

Plan- og Bygningsloven styrer arealplanleggingen, som i hovedsak blir håndtert og vedtatt av kommunen. PBL er kommunens viktigste verktøy for å ta vare på kulturminner og kulturmiljø. Dette skjer gjerne ved regulering av omsynssone-bevaring. Kulturminner som er fredet etter kulturminneloven blir også tilrådd å bli vist med omsynssone-bevaring i reguleringsplaner og arealplaner. For bygg av verneverdi, som ikke er fredet, er det vanligvis bare PBL som blir benyttet.

Omsynssone (hensynssone) kan brukes for å sikre omgivelsene til et fredet objekt. Avstanden er anbefalt å være på minimum 50 meter. Omfanget av hva som skal reguleres til bevaringsformål må gjøres med bakgrunn i faglig begrunnelse, og reguleringsplanen bør derfor utformes i samråd med fylkeskommunens kompetansemiljø. De automatisk fredete kulturminnene (omsynssone D) har ofte

behov for en ekstra omsynssone (omsynssone C) utenfor det som er automatisk fredet. Dette er viktig dersom en skal sikre kulturminnene i forhold til kulturlandskapet de inngår i.

4. Rauma kommune – kort oversyn

Rauma kommune omfattar Romsdalen frå fylkesgrensa mot Oppland til munninga av Rauma elv i Romsdalsfjorden. Like eins områda kring indre del av fjorden og utløparane Rødvenfjorden, Innfjorden og Isfjorden og fjellområda omkring.

Rauma kommune vart oppretta i 1964 ved samanslåing av dei tidlegare kommunane Grytten, Voll, Eid og Hen, samt områda sør for Romsdalsfjorden/Langfjorden av Veøy. Kommunane Grytten og Voll vart oppretta i 1837, og i 1874 vart Voll delt i Voll og Eid kommune. Hen kommune vart utskilt frå Grytten i 1902.

Rauma er opprinneleg eit elvenamn. Det er ikkje forklart, men kan ha samanheng med *straum.* Det har i sin tur gitt landskapsnamnet Romsdal, av norrønt *Raumsdalr.*

Kommunevåpenet har tre opprette sølvspissar mot ein blå bakgrunn. Det skal spegle dei topografiske forholda i kommunen. Kommunevåpenet var godkjent i 1983.

For statistiske føremål er kommunen delt inn i fire delområde med til saman 33 grunnkrinsar:

Sørsida: Gridset, Innfjorden, Hovde, Voll, Sæbø, Vågstranda, Hjelvik.

Nordsida: Rødven, Frisvold, Korsbakken, Sandnes, Holm, Mittet

Isfjorden: Stranden, Tokle, Hen, Kavli, Grøvdal, Grøtta, Moa, Dale

Romsdalen: Veblungsnes, Øran øst, Neshagen, Mjelva, Nesstranda, Risen, Skoleområdet, Vollan, Øran vest, Sogge, Marstein, Verma,

Tettstader på sørsida er Innfjorden, Måndalen og Vågstranda.

I sentrum: Åndalsnes, Brønnsletta, Veblungsnes.

På nordsida: Isfjorden og Åfarnes.

På begge sider av dalen finn ein høge fjell og spisse tindar med tronge sidedalar mellom. Høgaste fjell er Puttegga, 1999 moh. Det er det høgaste fjellet i Møre og Romsdal. Andre imponerande fjell er Store Vengetind 1852, Kalskråtinden 1798, Store Trolltind 1797, Romsdalshorn 1550. Nemnast må også Finnan og Klauva, og tindane i Isterdalen: Kongen, Bispen og Dronninga. Trollveggen har eit av dei høgaste overhengande stupa i Europa på 1000 meter. Over halvparten av arealet i Rauma ligg høgare enn 900 moh.

Folketalet i kommunen var på det høgaste i 1976 med med 8481 innbyggjarar. Dette hadde samanheng med høg aktivitet innan oljesektoren. Det lågaste nivået var i 2003 med 7312 innbyggjarar. Sidan har det vore ei svak auke, og folketalet ved utgangen av 2018 var 7497. Dei fleste bur langs Romsdalsfjorden og sidefjordane. Forventa utvikling etter prognosane til Statistisk Sentralbyrå er 7276 innbyggjarar i 2030 og 7030 i 2040. Ettersom det er vedteke at Hjelvik og Vågstranda vert innlemma I Vesrnes kommune frå 01.01.21, vert innbyggjartalet i Rauma rdusert med ca 400 personar frå denne dato.

Administrasjonssenteret er Åndalsnes. Kommunestyret vedtok i 1996 at Åndalsnes kan nytte nemninga by. Tusenårs-staden til kommunen er Jernbanetorget, sentralt på Åndalsnes.

Rauma kommune sin visjon er “Vi skal bli verdens beste kommune for naturglade mennesker”. Denne visjonen vart vedteke av kommunestyret den 30.mai 2006, og er eit ledd i merkevarbygginga av kommunen. Turistnæringa har hatt ei målmedviten markedsføring mot naturbaserte opplevingar, mellom anna ved tilrettelegging av *Romsdalseggen* som natursti.

Tradisjonelt har jordbruket vore ei viktig næring i Rauma kommune, men dei siste tiåra har denne næringa fått stadig mindre å seie. Antall årsbruk er sterkt redusert frå siste halvdel av 1900-talet. Det er hovudvekt på storfe- og sauehald. Sauehaldet er det største i fylket. Kommunen har mykje produktiv skog, for det meste gran. Totalt er 6 prosent av arbeidsplassane i Rauma i primærnæringa. (2016).

Offentleg administrasjon og tenesteyting er den viktigste næringa i kommunen. Deretter kjem varehandel/overnattings- og serveringsverksemd med 18 prosent (2016). Viktigaste industribransjer er møbel-/annan industri, gummi-/plast og mineralsk industri.

Tekstilindustri har tradisjonelt vore ein stor og viktig bransje i kommunen, men denne har dei seinare åra blitt redusert. Den moderne norske konfeksjonsindustrien starte i Isfjorden omkring 1860. Isfjorden vert gjerne omtalt som konfeksjonsindustriens vogge. I starten var råvarane lokale, med bakgrunn i tradisjonelt skomakar- og skreddar -handverk som var utbreidd i indre Romsdal. Nordlandshandelen la grunnlaget for utstrakt heimeproduksjon av klær og skotøy. Det var særleg dressar i vadmel som vart produsert. Etter kvart vart det etablert fleire bedrifter. Konfeksjonsmuseet på Tokle i Isfjorden viser korleis ein slik fabrikk var. På Veblungsnes vart Rauma Ullvarefabrikk etablert i 1927.

Tidlegare var det utbredt fiske etter laks i dei større elvene, men etter at fleire elver var smitta av lakseparasitten Gyrodactylus Salaris, er laksefisket sterkt redusert.

Romsdalsmartnan har tradisjonar tilbake til 1500-talet, og var i mange år halde på Devold. Bønder frå innlandsdalane kom til markedet og kjøpte blant anna tørrfisk, saltfisk, salt og andre varer frå kysten. Dei solgte korn og produkter av treskjæring mellom anna. Markedet var det viktigaste mellom Lærdal og Trondheimsfjorden. Det vart halde i oktober. No vert Romsdalsmartnan halde kvart år i september på Åndalsnes.

På Åndalsnes finn ein Norsk Tindemuseum som viser utviklinga av norsk tinde- og klatresport.

Norsk Fjellfestival er den største i sitt slag i landet, og vert halde kvart år i juli.

RaumaRock vert halde kvart år i byrjinga av august på Åndalsnes.

I Rauma har 31 prosent av skoleelvane nynorsk som hovudmål (2017). Kommunen har vedteke nøytral målform i administrasjonen. Det vil seie at offentlege dokument kan skrivast anten på bokmål eller nynorsk.

Rauma er ein mellomstor kraftkommune, med ein gjennomsnittleg årsproduksjon på 842 gigawattimar (GWh), (1996). Største verk er Grytten, med overføringar frå Eikesdalen. Det er i alt utbygd 17 kraftverk i kommunen. Utbygginga av Grytten vart forsøkt stoppa i Mardøla-aksjonen i 1970.

Rauma med byen Åndalsnes er knutepunktet mellom den indre delen av Romsdal og dei større byane Molde og Ålesund.

Raumabanen går frå Åndalsnes til Dombås. Dette er den einaste jernbanen i fylket. På dette strekket går E136 parallelt med banen. Frå Åndalsnes går E136 vidare sørover til Ålesund. På nordsida går Fv 64 til Åfarnes, med ferge over Langfjorden og vidare til Molde og Kristiansund. Frå Åfarnes går Fv 660 langs sørsida av Langfjorden over Vistdalsheia til Eidsvåg i Nesset. Frå Sogge bru, like aust for

Åndalsnes, går Trollstigvegen opp Isterdalen over til Valldal på Sunnmøre. Trollstigen med sine 11 hårnålssvingar er ein stor turistattraksjon.

Åndalsnes har vore cruise-hamn sidan 1883. Cruise-passasjerar, laksefiskarar og tindebestigning av det som opprinneleg trakk turistar til staden. Opp gjennom tida har det vore fleire overnattingsstader her, og køyring av turistar har vore ei viktig næring.

Rauma har eit allsidig kulturliv. Rauma Kulturhus på Åndalsnes vart åpna i 2007, og inneheld bibliotek, kino og konsertsal. Kulturskolen held til i Kulturhuset. Folkemusikken har lange tradisjonar i kommunen.

Lokalavisa er Åndalsnes Avis, som kjem ut tre gonger i veka.

Grytten prestegjeld er underlagt Indre Romsdal prosti i Møre og Romsdal, i Møre bispedømme. Det er 12 kyrkjer og kapell i kommunen. Togkapellet på Åndalsnes er unikt i landet. Det er innreidd i ei jernbanevogn. Rødven stavkyrkje er frå 1300-talet, og er den einaste stavkyrkja i Romsdal.

Eid kirke: Eidsbygda

Grytten kirke: Veblungsnes

Hen kirke: Isfjorden

Holm kirke: Holm

Innfjorden bedehuskapell: Innfjorden

Kors kirke: Monge

Rødven kapell: Rødven

Rødven stavkirke: Rødven

Togkapellet: Åndalsnes

Voll kirke: Måndalen

Vågstranda kyrkje: Vågstranda

Øverdalen kapell: Verma

5. Kulturminner av lokal verdi

Gjennom prosessen med innbyggere, bygdelag og historie- og sogelag er det identifisert et stort omfang av kulturminner av lokal verdi. De er gitt verdifastsetting og uttrykker i den grad hvor viktige de er å ta vare på for framtida.

Utvalget av kulturminner av lokal verdi er et resultat av prosessen og metodikken. De involverte har foreslått kulturminner ut fra egne forutsetninger og lokal kjennskap. I dette ligger at det kan være kulturminner rundt om i kommunen som burde vært representert i planen, men som ikke er kommet med. Det betyr ikke at de er verdiløse. Det kan også tenkes at det kan være avvikende oppfatning av verdifastsettingen på enkelte objekt.

Det Sted man er fra er altid pent, det er Fedrelandsfølelsen i det små, Hjemmefølelsen.

(Knut Hamsun, Artikler).

KOMMUNAL KULTURMINNEPLAN RAUMA				
Aktuelle kulturminner	**Rødven**			
Lokalitet	**Verdi**	**Område**	**Tema**	**Beskrivelse/begrunnelse**
Kalkomn på Ottestad	Svært høg	Ottestad	Industri	Frå 1858. Industrihistorie. Behov for restaurering av omn og kai, samt skogrydding.
Gravrøyser	høg	Stangenes -odden	bosetting	Gravrøyser frå bronsealderen. Ikkje utforska
Våningshus mv	høg	Stange-neset	samferdsel/ forsamling	Våningshus/posthus/skips-ekspedisjon, eldhus og stabbur. Nærast intakt 1700-tal.
Pakkhus		Stange-neset	infrastruktur/ samferdsel	Pakkhus og brygge på Stangeneset
Korseneset			Religions-historie	Namneminne om eit kors i vikingtid
Rødven stavkyrkje	Svært høg	Rødven	religionshist/ byggeskikk	Frå ca. 1300. Freda. Fortidsminneforeninga eig og driv kyrkje. Reparasjon av kyrkjegardsmurantning og informasjonsskilt 2018
Jernalder buplass		Rødven	bosetting	Jernalderbuplass ved nye kyrkjegarden, Rødven gard. Informasjonsskilt 2018

Skolehagen	Svært høg	Rødven	museum	Museum, våningshus, løe, stabbur og magasin. Frå tidleg 1900-tal. Samlingar frå tidleg 1800-tal. Komplett landmålarkontor mm
Rødven kapell		Rødven	religionshist/ byggeskikk bosetting	Kapell frå 1907
Naglet				Godt bevart husmannsplass med våningshus og løe
Gamlestauå på Dalset		Dalset	byggeskikk	Frå 1700-talet. Restaurert med tilskot
Våningshusa Bakken og på Ner-Hunnes		Bakken/Hunnes	byggeskikk	Like hus, bygd tidleg på 1900-talet. Moderert sveitserstil
Meieri-dammen		Rødven	infrastruktur	Meieridammen ved Rødvenelva. Avkjølingsdam for meieriet som stod der
Laks-hammaren			kulturhistorie	Namneminne om lakse-verp/laksefangst

Skolehagen i Rødven

KOMMUNAL KULTURMINNEPLAN RAUMA				
Aktuelle kulturminner	**HOLM**			
Lokalitet	**Verdi**	**Område**	**Tema**	**Beskrivelse/begrunnelse**
Herje mylne og Herjeelva	høg	Herje	Infra-struktur	Oppgangssager fra 1600-tallet. Sagbruk til ut på 1900-tallet. Vadmelsstampe på 1800-tallet. Ei rekkje kvernhus i elva. Kraftverk. Herje Mylne står framleis ved elva, bygd i 1939. Sjå Mads Langnes: Langs Herjeelva gjennom fire hundreår. RSÅ 2003
Telefonstolpar	høg	Herje	Infra-struktur	Ved garden Herje står eit tre med isolatorar frå den første telefonlina gjennom bygda. Denne gikk frå tre

				til tre.
Naust og vor ved Langneset	høg	Lang-neset	Infra-struktur/ bygning	Typisk fjordnaust av eldre type. Lafta første-etasje og stavbygd andreetasje. Eit av dei få langs fjorden som er bevart. Mulig opprinnelse på slutten av 1700-talet
Holm kyrkje	høg	Holm	Religions-hist/ bygning	Kirke i nasjonalromantisk dragestil. Innvigd i 1907. Sjå Mads Langnes: Kyrkjer og sokn i Veøy prestegjeld.
Holmsholmen	høg	Holm	kulturhist/ forsamling	Gammal rettarstad på 1700-talet. Vart fredlyst på tinget i 1756. I 1774 vart det utført ei offentleg halshogging der, som av dei aller siste i Romsdal. No vert holmen brukt som sommarbeiete og rekreasjonsområde. Sjå Mads Langnes: At miste sitt Hoved med en Øxe. RSÅ 2001
Gamleskulen på Holm middels		Holm	forsamling	Bygd i åra 1863-1865. Flytta nærare fjorden på 1890-talet. Var i bruk fram til 1964. Er no i privat eige. Sjå Olaf Olafsen: Veøy i fortid og nutid. Bd 1, 1926.
Drivstoffpumpe	middels	Holm	Infra-struktur	Drivstoffpumpe ved gamlebutikken på Holm. Dokumentert frå 1942. Eit tidstypisk døme på handelshistorie får bygdene frå midten av 1900-talet
Jarnvinneanlegg	høg	Holm	Infra-struktur	Gropsjakomn frå eldre jarnalder. Sjå Dag-Øyvind Engtrø mfl: Arkeologiske undersøkelser av skadet jernvinneanlegg på Holm, NTNU 2015
Seterstøl	høg	Holm	seter	Seterstøl på Holmseterhaugen. Sentral støl for bruka på garden holm og for Langnes. 6 seterbuer og nokre seterfjøs står att. Godt døme på ein høvevis tettbygd seterstøl. Sjå

				Setrane på Holm, NTNU 1999
Vegskilt	middels	Slemmen	Infra-struktur	Vegskilt Slemmen-Mork. Døme på veghistorie. Det er få slike skilt igjen på bygdene.
Gravfelt	høg	Morka-neset	bosetning	Beskrevet i Fylkesarkeologens arkiv.

KOMMUNAL KULTURMINNEPLAN RAUMA				
Aktuelle kulturminner	**EIDS-BYGDA**			
Lokalitet	**Verdi**	**Område**	**Tema**	**Beskrivelse/begrunnelse**
Maleri	høg	Nordvik-halsen	Kulturminne	Maleriet "Hesteskyssen" på Nordvikhalsen
Gravrøyser		Hals-neset	bosetting	Gravrøyser på Halsneset. Lite dokumentert
Kolminebotn		Eids-fjellet	Kulturminne	Namneminne om utvinning av trekol
Eid prestegard		Eids-bygda	religionshist/ bygge-skikk	
Eid kyrkje	høg	Eids-bygda	Religions-hist/bygge-skikk	Bygd i 1797
Frisvoll gamle skole		Eids-bygda	skolehist/ bygg	

Kalveneset	Svært høg	Kalve-neset	Krigs-historie	Bunkerser, kanonstilling og brakker
Lerheim		Lerheim	Reiselivs-hist	Skysstasjon og hotell
Saltkjelneset			Kultur-minne	Namneminne om saltkoking
Isrenna frå Noravatnet		Nora	industri	Isskjering på Oravatnet. Renne til sjøen, frakta til fiskeanlegg
Stabburet på Øvre Frisvoll		Frisvoll	Bygge-skikk	
Stabburet på Ora		Ora	Bygge-skikk	Frå 1600-1700 talet
Naustrekka på Hatle		Hatle	Bygge-skikk	
Eidshagen			Bygge-skikk	Våningshus, fjøs, sommarfjøs, naust. Lite endra
Mølle		Frisvoll	Infra-struktur	Elektrisk mølle på Frisvoll, frå ca 1920
Sag		Frisvoll	industri	Frisvollsaga, modernisert sag frå 1594
Gravrøyser		Eids-holmen	bosetting	Lite dokumentert. Spor etter freistnad på gruvedrift

KOMMUNAL KULTURMINNEPLAN RAUMA				
Aktuelle kulturminner	**HOLMEM-STRANDA**			

Lokalitet	Verdi	Område	Tema	Beskrivelse/begrunnelse
Postvoren	høy	Åfarnes	Samferdsel	Den gamle landgangsvoren ble bygget i 1827-28. Den var en del av den gamle postvegen mellom Veblungsnes og Molde. Senere påbygget med en dampskipskai og utvidet med fergelem i 1932. Gulltransporten gikk over denne kaia. Godt bevart
Gravhauger	høy	Holmem, Frøyset, Sandnes	Bosetning	Tidligere gudehov på Frøyset. Funn fra Sandnes er oppbevart ved museum i Trondheim
Gulltransporten	høy	Åfarnes	Krigs-historie	Jfr. Postvoren
Anker	middels	Åfarnes	Krigs-historie	Anker etter engelsk destroyer
Setrer Rydjordfjellet	middels	Rydjord-fjellet	Bosetning	Rester etter gammel bosetning
Smisethaugen	middels	Nysetra	Bosetning	Jernalderen. Fra Nysetra til Holm var det stor aktivitet med jernvinning
Kvila	middels	Sandnes	Krigs-historie	Forsvarsledelsen var samlet der under tilbaketrekkingen fra Dombås
Skarhammeren	middels	Åfarnes	Krigs-historie	Utkikspunkt. Norske soldater satt nøytralitetsvakt under krigen
Kvitdøra	middels	Torvløysa	Natur-form	Berget ser ut som ei kvit, stor dør. Sagn knyttet til at ei kvinne hadde gått inn i berget.
Rydjordstaua	høy	Rydjord	bygning	Et av de eldste husene på Holmemstranda. Oppført tidlig på 1800-tallet

KOMMUNAL KULTURMINNEPLAN RAUMA				
Aktuelle kulturminner	**Holm**			
Lokalitet	**Verdi**	**Område**	**Tema**	**Beskrivelse/begrunnelse**
Holm kyrkje	høy	Holm	rel.hist/ bygningshist	Kyrkje i drakestil innvigd i 1907. Litteratur: Mads Langnes: Kyrkjer og sokn i Veøy prestegjeld. Nye gudshus på Holm, Sølsnes og i Rødven i 1907, i: Jubileumsbok for Holm, Rødven og Veøy kyrkjer 1907-2007, Jubileumsboknemnda, s. 69-123, Molde 2007.
Gamleskulen på Holm	høy	Holm	Bygning	Skulehuset på Holm stod først oppe i sjølve gardstunet, som vart eit stort fellestun fram til det vart oppløyst som følgje av innmarksutskiftinga på 1890-talet. Skulehuset vart sidan flytta nokre hundre meter til si noverande plassering nærare fjorden. Skulen var i bruk fram til 1972, då den nye storskulen på Åfarnes vart teken i bruk. Litteratur: Olaf Olafsen: *Veøy i fortid og nutid*, bd. I. Norheimsund 1926, s. 509ff.
Herje mølle og Herjeelva	høy	Herje	Infra-struktur	Langs med nedre delar av Herjeelva har vasskrafta vorte utnytta gjennom mange hundreår. Herje Mylne står ved elva framleis i dag. Ole K. Herje bygde først ei mølle på 1920-talet, men bygde ny, som er den som framleis står, i 1939.

				Litteratur: Mads Langnes: *Langs Herjeelva gjennom fire hundreår*, i: Romsdal Sogelag Årsskrift 2003, s. 259-296, Molde 2003. 38 sider.
Holmsholmen – gamal rettarstad	middels	Holm	Historie	Rett ut for garden Holm ligg ein holme som heiter Holmsholmen. Det mest særmerkte med holmen, er at den vart brukt som rettarstad på 1700-talet. I 1774 vart det nemleg utført ei offentleg halshogging der, som ei av dei aller siste i Romsdal. Kvinna Margrethe Jakobsdatter Ræstad vart då dømt og halshogd med øks for såkalla fødsel i dølgsmål, og hovudet vart i tråd med lovgjeving og dom sett på stake og stod slik i ein mannsalder Litteratur: Mads Langnes: *"… At miste sit Hoved med en Øxe …". Omkring ei avretting på Holmsholmen i Veøy i 1774*, i: Romsdal Sogelag Årsskrift 2001, s. 41-56, Molde 2001. 16 sider.
Telefonstolpe med isolatorar	middels	Herje	Infra-struktur	Nede ved fjorden på garden Herje, står dette vesle kulturminnet: eit tre med isolatorar frå den første telefonlina gjennom bygda. Denne lina gjekk frå tre til tre, og etter sterke stormar, var det vanleg at ein måtte gå med ei trøe for å slå «svingar» av lina der leidningane hadde slått seg i hop med kvarandre eller sett seg fast i kvistar og greiner.

KOMMUNAL KULTURMINNEPLAN RAUMA				
Aktuelle kulturminner	**INNFJORDEN**			
Lokalitet	**Verdi**	**Område**	**Tema**	**Beskrivelse/begrunnelse**
Svartrøsta	høy	Innfjordsfjellet	Seter	Litt: Bygdebok Voll og seterlandskap på Innf.fjellet
Bøstølen	høy	_"_	Seter	_"_
Berildstølen	høy	_"_	Seter	_"_
Kvernhus	høy	Berild	Infra-struktur	Velbevart kvernhus
Martens-stabburet	høy	Bø	forsaml/ Infra-struktur	Stabbur fra 1500-tallet. Fredet
Krekle-Jakop stauå	høy	Bø	forsaml/ Infra-struktur	Husmannsstue. Historie "Krekle-Jakop". Blind kunstner
Knotten	middels	Vik	industri	Rester etter knottfabrikk, 1930-1940
Bortenaustet	høy	Gridset-stranda	Bygge-skikk	Velbevart gammelt laftet naust
Høyløe, Berild	høy	Berild	Bygge-skikk	Spesiell gammel løe ved utmarksslått
Tortekeilen	middels	Demdalen	Bygge-skikk	Idyllisk utmarksslått m/løe ved Demdalsvannet
Seterveg til Sjølbotn	høy	Gridset	samferdsel	Over Gridsetheia. 6 navngitte varder m/historie

"For fattig og rik"	høy	Innfjordsfjellet	Forsaml /Infra-struktur	100 år gammel hytte til allmenn bruk
Berdalen	middels	Berild	Seter	Slåtteteiger med husmannshist og rester geitseter
Holteløene	middels	Holte	Bygge-skikk	Ruiner. I alt 32 holteteiger m/løe.
Plastproduksjon	høy	Vik	industri	Plasto. Hjemmeindustri og prod av penneholdere
Betong	middels	Vik	industri	Br.Ulvestad. Betongprodukt
Kraftverk	middels	Bø, Vik, Berild	industri	Rik historie gjennom 100 år
Kårstova Larsgarden	høy	Gridset	Bygge-skikk	Spesiell gammel kårstue
Sommerfjøs	middels	Bø	Bygge skikk	Rikkertgarden. Laftet stort fjøs fra ca 1930
Litteratur	middels			Ingeborg L.Bø: Fortellinger. Bygdebøker for Vol
Musikk	høy			Kor, korps, grupper mm. Folkemelodi: "Jeg råde vil alle"

KOMMUNAL KULTURMINNEPLAN RAUMA				
Aktuelle kulturminner	**ÅNDALSNES**			
Lokalitet	**Verdi**	**Område**	**Tema**	**Beskrivelse/begrunnelse**

Gamle realskolen	svært høy	Åndalsnes	krigs-/ skole-minne	Opprinnelig tyskerbrakke. Etter krigen brukt som realskole. Sentralt beliggende.
Gravhaug	middels	Kammen	arkeolog	Gravhaug på Kammen.
Nes-garden	høy	Åndalsnes	bosetting	Et av få gjenstående hus etter bombingen
Garveri	middels	Kammen	industri	Verneverdig bygning fra industriutviklingen på stedet. Bygd av Ansgard Mjelva
Stasjonsbygning	høy	Åndalsnes	bygge-skikk	Bygning som i seg selv beskriver en epoke i jernbaneutbyggingen i landet. Se bl.a.: Bjørn Jøran Pedersen: Raumabana
Lokomotivstallen	høy	Åndalsnes	bygge-skikk	Flott bygning som forteller mye om arkitektur og handverk i en svunnen tid
Vannkummene	lav	Nebba	Infra-struktur	En kum øst for Nebba, knyttet til vannverket i Vika
Vannkummene	lav	Troa	Infra-struktur	En kum i Troa. På begynnelsen av 1900-tallet brukte kvinnene på Nes å skylle vasken i et oppkomme ute i Troa
Handelshuset	middels	Åndalsnes	Bygge-skikk	Et av få hus som står igjen fra før krigen. Bygning som har huset bank, kolonial, bakeri og frisør
Stamnesodden	middels	Åndalsnes	Bygge-skikk/ næring	Hus og kai. Huset er mye forandret, men kaia er stort sett den samme. Tidligere kalt "tønnefabrikken". Inntak av sild skjedde her. Sagnet sier at Håkon Herdebrei ble gravlagt omtrent her etter slaget på Sekken.
Bunkers	middels	Åndalsnes	Krigs-minne	Bunkers på Nes-garden. Må restaureres og sikres

Nebba	middels	Åndalsnes	Krigs-historie/ forsaml	Krigshistorie. Forlystelsessted i 50-årene
Skole	middels	Åndalsnes	Skole-historie	Åndalsnes barneskole. Den eldste delen stammer fra 1924
Krigshistorie	høy		Krigs-historie	Historie fra aprildagene i 1940 da de allierte gjennomførte landgang på Åndalsnes
Bosetting	Svært høy		historie	Bosettingshistorie for Rauma
Vannledning	lav	Vikåa	Bosetting	Rester av vannledning ved stien mot Vikåa.
Taubane	lav	Nebba	Industri	Rester av taubane ved Nebba.
Bunkere	Middels	Setnes-moen	Krigs-historie	Bunkere fra 2. Verdenskrig.
Gravhaug	Middels	Kolman-neset	Bosetting	
Åndalsnes Avis	høy		Historie, forsaml, teknisk	Gml. Åndalsnes Avis. Produksjonslokaler, arkiv mv.

KOMMUNAL KULTURMINNEPLAN RAUMA				
Aktuelle kulturminner	**SOGGE, ÅK, MJELVA, DEVOLD**			
Lokalitet	**Verdi**	**Område**	**Tema**	**Beskrivelse/begrunnelse**
Kløvstien	høy	Isterdalen	samferdsel	Ferdselsveg fra Isterdalen til Stigfjellet

Kløvstien	høy	Stigfjellet	_"_	Ferdselsveg fra Stigrøra til grense Norddal kom
Knutsetra		Isterdalen	Seter	Fjøsmurer
Gamlevegen		Isterdalen	samferdsel	Deler av gamlevegen er bevart
Barbaraheimen		Sogge	krigsminne	Bygd som kafe og og kino for tyske soldate fra leiren på Sogge
Vakthus		Sogge	krigsminne	Vakthuset til tyskerleiren på Sogge
Bru på Åk		Åk	samferdsel	Brua på kongevegen på Åk
Framhald			byggeskikk	Bygd som ishus i forbindelse med transport av ferskfisk mellom kysten og østlandet ca 1910-15
Devold-martnan	høy	Devold	handel	Historisk marked
Steinhus Mjelva	høy	Mjelva	byggeskikk	Bygd av "Kabbin"
Skolehus Sogge		Sogge	byggeskikk	Bygd omkring 1875 som skole for Sogge krets. Nå bygd om til utleie for turister
Smia i Reiten	høy	Sogge	byggeskikk	Tømmerhus m/torvtak. Stor belg. Restaurert
Aak hotell	høy	Åk	byggeskikk	Bygd som bolig. Se Bjarne Langseth: Fra gjest og jord
Devoldsetra		Ister-dalen	seter	Fjøsmurer
Soggetunet		Sogge	byggeskikk	Gardstun/klyngetun
Prestegård		Grytten	byggeskikk	Grytten gamle prestegård. Gårdstun

Sogge bedehus		Sogge	byggeskikk	Bygd omkring 1930. Nå gjort om til fritidsbolig

Aktuelle kulturminner	**ØVER-DALEN**			
Lokalitet	**Verdi**	**Område**	**Tema**	**Beskrivelse/begrunnelse**
Dyregraver, bågåstø og herberger	middels	Fjell-områdene på begge sider av Romsdalen	fangst	Eldgammel fangstkultur
Danielstauå	høy	Sandgrov-botn	fangst	Fra 1800-tallet. Engelske reinsjegere. Restaurert
"Berget"	høy	Lislien	Bygge-skikk	Intakt småbruk med spesiell beliggenhet (Nordre og søndre Berget)
Stallen	middels	Rødstøl	Bygge-skikk	Stallen v/øvre bedehuset
Meieri	middels	Sletta-fjellet og Stokke	landbruk	Meieridrift. Ingen rester. Historie
Kvenna-haugen	høy	v/fossen	byggeskikk	Et av bygdas eldste hus. Sentralt sted tidligere
Møbel og husflids-produksjon		Verma		
Brufoss mølle	middels	Brude	Infra-struktur	Rester av to møller. Sentrale under 2.verdenskrig
Verma kraftverk	høy	Verma	industri	Kraftverk fra flere tidsperioder

Brøstsaga		Brøstsaga		Gjenoppbygd sag. Ligger i Lesja kommune
Rødstøl bedehus		Brøstsaga		Flyttet til Brøstsaga. Lesja kommune
Ormheim skysstasj	middels	Ormheim	Samferdsel	Fjøset er bevart. Historisk sted
Rideveg til Eikesdal	middels		Samferdsel	Spor etter ridevegen Sandgrovbotn-Eikesdalen
Gamle Kongevegen	høy		Samferdsel	Gjenværende parseller av vegen gjennom hele Øverdalen
Tyskerarbeid	middels	Sletta-fossen	krigsminne	Skytestilling og underminert veg
Ormheim-skreda		Ormheim		Skred ved Ormheim 1926. Historie
Kabben	høy	Kabben	Natur-katastrofe	Snøras. Minnesmerke
Kabben		Kabben	Natur-katastrofe	Kabben -Ulvådalsvatnet. Jordras
Skansen	middels	Foss	Infra-struktur	Oppbygd fonnvern i Foss
Jettegryter		Kleiven	Natur-formasjon	Jettegryter med diameter opptil 10 meter
Gml. Vannvei				Spor etter den gamle vannveien østover helt fra Trolltindene
Rødstøl skole	høy	Rødstøl		Privat eie. Hytte
Stokke skole		Verma		Privat eie.
Fredheim	høy	Verma	byggeskikk	Oppsatt under byggingen av Raumabanen.Forsamlingshus

KOMMUNAL KULTURMINNEPLAN RAUMA				
Aktuelle kulturminner	**ISFJORDEN**			
Lokalitet	**Verdi**	**Område**	**Tema**	**Beskrivelse/begrunnelse**
Hoppbakke	middels	Engan	forsamling	Hoppbakken i Furulia. IIL har dokumentasjon
Seter	middels	Furu-kollen	seter	Rester etter seter på Furukollen
Sag	middels	Liaøyan	næring	Rester etter Liasaga i Liaøyan. Forfallen
Kvernhus	middels	Ådalen	Infra-struktur	Gammelt kvernhus
Honnhytta	høy	Horn-vatnet	forsamling	Steinhytte under heller ved innsteget til Romsdalshorn. Klatrehistorie.
Gamlevegen til Vengedalssetra	høy	Siv.forsvtil setra	Infra-struktur	Gammel seterveg til Vengedalen. Gamle navn.
Grendaskolen Dale	middels	Dale	forsamling	Gamleskolen på Dale
Remmabrauta skole	høy	Remma-brauta	forsamling	I bruk til ut på 1960-tallet. Under restaurering.
Laksetrapp	høy	Kavli	Infra-struktur	Laksetrapp i Kavlifossen
Kraftverk		Kavli	Infra-struktur	Kraftverket i Kavlifossen
Hen kirke	høy	Hen	rel.hist/ bygningshist	Steinkirke bygd i 1831

Hen kirkegård	høy	Hen	Rel.hist /forsaml	Kirkegård ved Hen kirke
Konfeksjons-museet	høy	Tokle	industri	Museum. Etter Oddfred Tokles konfeksjonsfabrikk, bygd i 1946. Den første i Isfjorden etter krigen.
Flyvrak	middels	Brevik-skaret	Krigs-minne	Vrakrester etter styrtet tysk bombefly på Brevikskaret
Skoverksted	høy	Åsen	industri	Intakt skoverksted på Åsen
Russersteinen Fantesteinen	høy	Kvann-dalen	Krigs-minne	Skjulested for rømt russisk krigsfange fra leiren på Fritun
Dialekt	høy	Isfjorden	forsamling	Isfjordsdialekten.
Stabbur	Middels	Øvre Kavli	Bygge-skikk	Gammelt stabbur på Andersgarden.
Kvernhus	Middels	Kavli-dalen	Industri	Rester av kvernhus
Steingard	Middels	Anders-garden	Bosetting	Rester av steingard mellom Andersgarden og Haugan.
Fritun	høy	Hatlen	forsamling /krigs-minne	Skyttarhuset Fritun. Forsamlingslokale og krigs-minne. Historie. Huset er borte. Stort bilde/bakteppe malt av Halvard Hatlen i ungdomssalen i Samfunnshuset.

KOMMUNAL KULTURMINNEPLAN				
Aktuelle kulturminner i Mittetdalen				
Lokalitet	**Verdi**	**Område**	**Tema**	**Beskrivelse/**

				begrunnelse
Hauløvegen	Middels	Dale-Staurset	Veg	Gammel veg i utmarka
Aslaksgarden	Svært høg	Dale-Staurset	Gårdstun	Autentisk gårdstun fra 1800, stort forfall
Bøland	Svært høg	Dale-Staurset	Husmannsplass	Husmannsplass, godt bevart
Kraftverk, Staurset	Svært høg	Dale-Staurset	Infrastruktur	Restaurert minikraftverk fra krigen (tidl. Kvernhus)
Dalesaga	Svært høg	Dale-Staurset	Næring	Sag med overvasshjul fra ca 1900, delvis restaurert
Skrokken	Svært høg	Dale-Staurset	Seter	Setervoll - med tufter fra 1400-tallet, skiltet
Nyseterlia	Middels	Dale-Staurset	Slåttemark	Slåtteli, med mange tufter etter høyløer og slåttesel
Smie, Slettan	Middels	Dale-Staurset	Bygning	Smie, den eneste som står, stort forfall
Sommerfjøs, Dale	Høg	Dale-Staurset	Bygning	To sommerfjøs i samme område
Eldhus, Nygarden	Høg	Dale-Staurset	Bygning	Et av få bevarte eldhus, i et godt bevart tunmiljø
Jutulen	Høg	Dale-Staurset	Sagn	Stor steinformasjon, med sagn og sang

Gamleskulen	Svært høg	Indre Mittet	Forsamling	1. generasjons skulebygning, godt bevart, skiltet
Mittet Trevare	Svært høg	Indre Mittet	Næring	Hjørnesteinsbedrift - laget møbler midt på 1900-tallet
Bautasteinen	Svært høg	Indre Mittet	Minnesmerke	Bauta fra krigen 1808-1814
Dampskipskaia	Svært høg	Indre Mittet	Samferdsel	Dampskipskai fra siste del av 1800-talet
Bedehuset	Middels	Indre Mittet	Religionshistorie	Bedehus fra 1903, istandsatt som bolig
Telegrafkontoret	Middels	Indre Mittet	Infrastruktur	Bustad som fungerte som telegrafkontor
Mittun	Middels	Indre Mittet	Forsamling	Forsamlingshus fra 1929, fremdeles i bruk
Snekkerverksted Langebakken	Middels	Indre Mittet	Næring	Snekkerverksted, med mange maskiner
Der Når	Høg	Indre Mittet	Gårdstun	Relativt autentisk gårdstun

Posten	Høg	Indre Mittet	Infrastruktur	Tidstypisk bygning fra ca 1900, brukt som postkontor.
Halvorstølen	Høg	Indre Mittet	Seter	Øde seterstøl, med mange tufter fra midten av 1800
Gravfjellet	Svært høg	Ytre Mittet	Fangst	En av de vestligste dyregravene ift kysten
Brautin	Svært høg	Ytre Mittet	Husmannsplass	Autentisk husmannsplass, istandsatt bustadhus
Bussgarasjen	Svært høg	Ytre Mittet	Samferdsel	Bussgarasje - knytt til Vistdalsruta/Veøy
Leira	Middels	Ytre Mittet	Naustmiljø	Naustmiljø, med mange vorer, også badeplass
Skytebane, Langøyna	Middels	Ytre Mittet	Idrettshistorie	Bygninger og spor etter nedlagt skytebane, gjengrodd
Saglia	Middels	Ytre Mittet	Næring	Område med flere sagbruk under hollendertida
Bolfjellet	Middels	Ytre Mittet	Næring	Område med malmskjerping
Svenskebrygga	Middels	Ytre Mittet	Næring	Brygge fra leveranse av stein
Stabbur, Sveingarden	Høg	Ytre Mittet	Bygning	Typisk stabbur

Kvernhus, Morkastranda	Høg	Ytre Mittet	Bygning	Godt bevart kvernhus, nær hovedvegen
Fantestaua	Høg	Ytre Mittet	Minoritets-historie	Område hvor det tidligere sto en stue for fanten
Gjerdet	Høg	Ytre Mittet	Husmannsplass	Husmannsplass, autentisk, stort forfall
Langsetsaga	Høg	Ytre Mittet	Næring	Sagbruk fra 1800, skar tømmer til de nye kirkene
Ytremittetsetra	Høg	Ytre Mittet	Seter	Setermiljø, med spor tilbake til 200-tallet, skiltet
Gamle setervegen	Høg	Ytre Mittet	Vegfar	Gammel seterveg (sti), skiltet

Mittet gamle skule før oppussinga starta, bildet er tatt i 2005

Mittet gamle skule etter at den utvendige oppussinga er fullført, november 2010

KOMMUNAL KULTURMINNEPLAN RAUMA				
Aktuelle kulturminner i Medalen				
Lokalitet	**Verdi**	**Område**	**Tema**	**Beskrivelse/Begrunnelse**
Øykjevegen fra Foss til Mongebotnen	Høy	Foss til Mongebotn	Fangst,- setring og utmark	Sæterveg til Sæterbøstølene og Stavemsstølen. i Øverdalen. Vegen til tidligere bosetning i Fossafjelllia (Medalen), og sti videre til Mongebotn for hester på fellesbeite i Mongebotn. Også for kløyving av reinskjøtt fra fjellområdene.Se bl.a. «Setrer i Øvre Romsdalen», side 138-141. Se også «Høifjellskommisjonens kjennelse 01.07.27», Side 115-120. Kommisjonen framla mange bilder.
Fangsanlegg/herbører på Fossafjellet - Mongebotn.	Høy	Fossa- Fjellet- Mongebotn	Fangst, setring og utmark	Det er mange dyregraver og herbører i området. Jfr.bl.a. «Villreinen i Snøhetta-feltet» , Øystein Mølmen ISBN 82.554-0193-8, Utgitt av Direktoratet for Vilt og ferkvannsfisk i 1978.Se også nevnte «Høifjellskommisjonens kjennelse» Mest aktuelle dyregraver: Ved Grønbotnmunningen/Ytre Fossafjellsnyta. Mest aktuelle herbører: «Johanherbøret» under Rangå- høgda, «Storherbøret» ved Salhøa i Mongebotn, og «Rangåvassherbøret»-De mange gamle «legene» som er brukt for å komme til fjells på jakt, og på sauesanking er også kulturminner.

Fangstanlegg øst for Ølmevatna	Høy	Alnesdalen	Fangst, setring og utmark	Svært godt bevarte dyregraver, legjerde og bågåstø. Se «Fra dyregraver til geværjakt i Rauma», Øystein Mølmen. 1987. Side 79. Det er mange dyregraver og herbører i området.
Herbører nord for Kråkenes-vatna	Høy	Alnesdalen	Fangst, setring og utmark	Meget gammelt, anlagt inntil en steinblokk. Se «Fra dyregraver til geværjakt i Rauma», Øystein Mølmen. 1987. Side 78.
Kirkeurskjæringa på Raumabanen	Middels	Nordre Flatmark	Bygnings-historisk	Anlegget gjennom Kirkeura foregikk fra 1913 og fram til 1923. Mange bilder fra anleggstida. Bildet av vokter på dresin etter åpninga er aktuelt.
Postvegen, kongevegen gjennom Medalen Nå omtalt som Gamlevegen	Høy	Medalen	Bygnings-historisk	Historikken knyttet til vegbyggingen bør tas med. Best bevarte strekninger i dag:
				- Skogan-Søre Gravdehaug der vegen med fine murer er intakt.
				- "Gammelardsbrua" ved Søre Flatmark
				- Gamle brukar ved Rangåa.
				- "Ved "Fantehelleren" på Rygg
				- Partier på Marstein

«Uravegen»	Middels	Alnes-bogningen	Bosetn-historie	Gårdsveg særlig ved flom i Rauma
Ridevegen	Høy	Skiri	Bosetn-historie	Se Statens vegvesen sine registreringer av kulturminner. Se også opplysninger om vegen nedover dalen mellom. Remmem og Fiva. Samt opplysninger om «vada».
Kors gamle kirkegård	Svært høy	Nordre Flatmark	Religions-historisk/ kulturminne /natur-katastofer	Her er omtalt den første kirka i 1498. Omtalt som Flatir. Flata sokn. Ny kirke satt opp i 1670. Ny kirke i 1797 – flyttet til Ytter-Monge i 1902. Historikk og bilder av kirken (1797) og kirkegården kan innhentes.Kirkegården er vernet. Forvaltes av Kors menighetsråd. Her er det flere gravminner i smijern og stein. Minneplata etter snøskredulykka på Kabben i 1816 og steinskredulykka på Søre Flatmark i 1822 er renovert av Kors menighetsråd, og står på kirkegården. (Historikk kan framlegges). Minneplate etter snøskredulykka på Nordre Flatmark. (Historikk kan framlegges)
Kors kirke	Svært høy	Ytter-Monge	Religions-historisk	Kirka som ble bygd på Nordre Flatmark i 1797 ble flyttet hit i 1902. Altertavla ble laget av Jakob Bersveinson Klukstad fra Skjåk. (Nærmere opplysninger om kirka og altertavla kan fremlegges.

Gravhauger	Svært høy	Horgheims-eidet	Bosetnings-historie	Se tidligere registreringsarbeid
Gravhauger	Svært høy	Trøen/ Holterrisen	Bosetnings-historie	Se tidligere registreringsarbeid
Gravhauger	Svært høy	Remmem	Bosetnings-historie	Se tidligere registreringsarbeid
Teineplasser	Høy	Horgheim m. Flere	Fiske/ næring	Se «Langs Raumavassdraget i kulturminneåret» 1997
Kvenner	Høy	Lyngheims-gjerdet m. Flere	Jordbruk	Se «Langs Raumavassdraget i kulturminneåret» 1997
Sager	Middels	Monge-saga	Jordbruk	Se «Langs Raumavassdraget i kulturminneåret» 1997
Maristeinen	Middels	Marstein	Bosetnings-historie	Se tidligere registreringsarbeid
Jonsoksteinen	Middels	Marstein	Bosetnings-historie	Se tidligere registreringsarbeid
Løer og sommerfjøs	Høy	Bjørkevja,Gravde-haug, Søre Flatmark, Nordre Flatmark, Skirimoen Skiri, Rygg-vatnet.	Jordbruk	Gårdene dyrka opp mark på «baksida»av elva. Det ble Satt opp høyløer. Høyet ble fraktet heim over elveisen. Løa står fortsatt i Bjørkevja og under Døntefossen. Medalen grunneierlag tok initiativ til bevaring av disse. Sommerfjøs står fortsatt på Nordre Flatmark. Rester av bygga står flere plasser. Kyrne ble flyttet over elva en periode på sommeren, og melket der.

Altertavle i Kors kire

KOMMUNAL KULTURMINNEPLAN RAUMA				
Aktuelle kulturminner - Veblungsnes				
Lokalitet	**Verdi**	**Område**	**Tema**	**Beskrivelse/begrunnelse**
Grytten kirke	høy	Veblungsnes	kirke	Åttekantet kirke med middelalderkrusifiks
Snaget	høy	Veblungsnes	ferdsel	Bølgebryter
Setnesråket	høy	Veblungsnes ferdsel		Råk med steingarder på begge sider
Gardsnavn	høy			
Splitkeinski	middels		Industri	Jørgen Ålands oppfinnelse av Splitkeinski
Bauta	høy	Grytten krk	Forsamling	Bauta 1814, 1914, 2014
Båtgrav	høy	Setnesjordet	Forsamling	Irsk relikvieskrin
Steinkvelvbru	høy	Grovdalen	Forsamling/Infrastruktur	Bygd 1828
Militære bygg	middels	Setnes	krigsminne/byggeskikk	Bygg fra før 1900. Leiranlegg, skytebane mm
Bunkere	middels	Setnes	bunkere	Bunkere fra 2.verdenskrig
Runehammaren	høy	Innholmen	Forsamling	Runeinnskrift
Vannbassenget	lav	Veblungsnes infrastruktur		Rest av vannbasseng fra 1891
Milestein	middels	Veblungsnes forsamling		27 MIL LHMR (27 mil til Lillehammer)

Dampskipskaia	lav	Veblungsnes infrastruktur		Revet
Minnestein	middels	Kirkegården	Forsamling	Minnestein Arne Setnes
Minnestein	middels	Kirkegården	Forsamling	Minnestein Anna Clara Lovell
Russergravene	lav	Setnesmoen Krigsminne		Borte nå

Grytten kirke

KOMMUNAL KULTURMINNEPLAN RAUMA				
Aktuelle kulturminner – Horgheimseidet -Framhald				
Lokalitet	**Verdi**	**Område**	**Tema**	**Beskrivelse/begrunnelse**

Ner-Hole museum	svært høy	Ner-Hole	byggeskikk/ museum	Fredet steinbygning og låve. Bygdemuseum fra 1951. Våningshus i stein fra 1800-tallet. Stor samling av gjenstander.
Lagerbrakke	svært høy	Ner-Hole	byggeskikk	Bygd i 1942 av Org.Todt. Brukt som militært lager fram til 1995. Godt bevart. Lager med stor kapasitet for sikker oppbevaring av historiske gjenstander
Romsdalshorn stasjon	middels	Horgh.eidet	byggeskikk/ samferdsel	Flytttet til Horgheimseidet. Severdighet med godsvogn og NSB stasjonsbygning
Fiva House	middels	Fiva	byggeskikk/ laksefiske	Lord Bromley-Davenports gjestehus. Gjestebøker og fangstrapporter tilbake til 1850-tallet
Halsa hotell	middels	Halsa	byggeskikk/ turisme	Brant ned i 1933. Badeanlegg og utsiktspunkt i fjellsida er severdigheter.
Christer Christensen Storsveen og Hans Bjermeland		Romsdalshorn	historie	Førstebestigere av Romsdalshorn i 1829. Først bekreftet av Carl Hall i 1881.
Steinhuset	høy	Ner-Hole	byggeskikk	Atutentisk bolig fra ca 1800. Bånd til haugianerne i dalen og til Ole Amundsen Kabbeseter

Skolestue Nerhole

KOMMUNAL KULTURMINNEPLAN RAUMA				
Aktuelle kulturminner - Måndalen				
Lokalitet	**Verdi**	**Område**	**Tema**	**Beskrivelse/begrunnelse**
Orgel	svært høy	Voll kirke	forsamling	Bygd 1839-40 i Mandal kirke. Et av de eldste spillbare i Norge. Innkjøpt til Voll kirke i 1926. Restaurert 1984-85
Gapestokk-stein	svært høy	Voll kirke	forsamling	Gapestokk-stein innmurt i grunnmuren på kirka. I topp-enden er det et rektangulært hull der lenka med halskraven var festet. Straffemetoden avskaffet i 1840.

Meieriet	høy	Raknem	bygning	Det gamle meieriet på Raknem. Hadde vasshjul under golvet som dro forskjellig utstyr
Smiå	høy	Raknem	bygning	Den gamle smia ved meieriet. Hadde vasshjul som meieriet
Saga til Ole Sæbæ	høy	Skeids-øynen	industri	Den gamle saga til Ole Sæbø
Stall	middels	Raknem	bygning	Gammel stall
Butikk	middels	Hille-garden	bygning	Den gamle butikken som står mellom kirka og Hillegarden
Kraftverk	middels	Øvre Raknem	industri	Kraftverkhus som ble flyttet til Øvre Raknem. I god stand etter litt restaurering
Gamlebrua	middels	Voll	samferdsel	Gamlebrua som går over elva fra Skeidsøynen til Voll. Restaurert for noen år siden
Hillegarden	middels	Hille-garden	bygning	Postkontoret holdt til der
Brakkå	middels	Sauset	bygning	Brakka som arbeiderne som bygde vegen mellom Måndalen og Vågstranda bodde i
Skulen på Hovde		Hovde	Bygning	
Bygdeborga på Hovdekollen		Hovde	Bygning	

KOMMUNAL KULTURMINNEPLAN RAUMA
Aktuelle kulturminner – Gjerdsetbyga og Torvik

Lokalitet	Verdi	Område	Tema	Beskrivelse/begrunnelse
Bautastein	Svært høy	Torvik	Forsamling/ infrastruktur	Til minne om Peder Klungnes og hans “kjække dåd” under skottetoget i 1612. Reist i 1881.
Krigsminne	Høy	Klungnes	“	Vaktbu i stein på Skotthammaran.
Torvproduksjon	Middels	Stormyra/kai	Næring	Torvproduksjon på Stormyra 1918-1922. Taubane fraktet torva til kai ved sjøen. 25 mann i arbeid i sommerhalvåret. Konkurs I 1922.
Gravplass	Svært høy	Haga-hammaren	Forsamling/ infrastruktur	Tre graver fra folkevandringstida.Ei av gravene kan ha vært kistegrav.
Stabbur	Svært høy	Ner-Monsås	“	Monsås-stabburet fra 1723. Gardsmuseum.
Kårhus	Middels	Øver-Monsås	“	Kårhus fra 1905.
Bjørgastien	Høy	Bjørga	“	Eneste samband østover før vegen kom i 1905.
Rutebåtkai	Middels	Torviksjøen	“	Rutebåtkai. Gikk ut av bruk på 1950-tallet.
Postvegen	Høy	Torvik-Lerheim	“	Ved kongelig resolusjon av 1825 ble vegen mellom Torvik og Åfarnes postvor klassifisert som hovedveg til/fra Christiania. Vi finner igjen mye av denne vegen.
Gjerdsetsaga	Middels	Gjerdset	Næring	Det har vært sag på Gjerdset siden 1600-tallet. Nåværende sag er fra 1905.
Steinkvelvsbru øvre	Svært høy	Gjerdset	Forsamling/ infrastruktur	Godt vedlikeholdt bru fra 1833. Restaurert i 1978 I samarbeid med Statens vegvesen.

Steinkvelvsbru nedre	Svært høy	Gjerdset	“	Bygd i 1898. Restaurert I 2013 i samarbeid mellom Statens vegvesen, Gjerdsetbygda turistsenter og lokale krefter.
Åsan husmannsplass	Svært høy	Siem	Jordbruk/ byggeskikk	Godt vernet. Ingeborg Siem, f. 1877, bodde på plassen i 90 år. Plassen gitt til Rauma kommune i 1980.
Seter	Svært høy	Gjerdset	Setring	Gjerdsetsetra. Trolig fra 1600-tallet. Under restaurering av Hallgeir Gjerdset.
Hamresetra	Middels	Kollen	Setring	Seter på Lerheimskollen. Bygd på 1800-tallet.
Siems-setra	Middels	Kollen	Setring	Seter på Lerheimskollen. Bygd på 1800-tallet.
Selsetra	Middels	Selsetra	Setring	Gammelt setertun.Eldste seter fra 1800-tallet.

KOMMUNAL KULTURMINNEPLAN RAUMA				
Aktuelle kulturminner – Vågstranda og Hjelvik				
Lokalitet	**Verdi**	**Område**	**Tema**	**Beskrivelse/begrunnelse**
Vetestova	Høy	Lundsfjellet	Bosetting	Veten på Lundsfjellet var i ei lokal varlingslinje inn Romsdalsfjorden. Trolig helt fra Jernalderen. Se Vågstranda sogelag 2012.
Fangstanlegg	Høy	Skåldalen	Fangst	Bågestelle øverst I Skåldalen mellom Skåla og Storhaugen.
Reistaddalen	høy	Reistad	Bosetting	Bygdesentrum og kai

Østersproduksjon	høy	Straumen og Vågen	Næring	Naturperle med østers I Strumen og Vågen. Se Ei bok om Rauma (1990)
Vågstrandbunaden	høy	Vågstranda		Bunad for egen bygd, skjorte fra Bjørke.Utarbeid av Mali Fuunes (1888-1968), trolig på 1920-tallet.
Eventyr og sagn	Høy	Vågstranda	Eventyr/ sagn	Haubokkjinj, huldra, julgeita og Olai, St. Olav segner. Se Ei bok om Rauma, Heimbygdsalbum (1945), Vågstranda sogelag 2002, 2017.
Bjeringbilen		Vågstranda	Samferd-sel	Først i Norge. Se Vågstranda sogelag, 2006.
Dialekta vår	Høy	Vågstranda		Se Vågstranda sogelag, 2005.
Minnesmerke		Våge		Minnesmerke, i Massegården og Lundstøtta I våge. Se Vågstranda sogelag, 2005.
Oldfunn og gravfelt				I kompendium.
Våge-Nordvik-ferga Liv langs Reistadelva		 Reistad	Samferd-sel Bosetting	Ferge 1930-1945. Se Vågstranda sogelag, 2012.
Olav P. Hjelvik		Hjelvik	Musikk	Musiker og samler. Se Vågstranda sogelag, 2016.
Torolv Reistadbakk		Reistad	Musikk	Musiker og arrangør. Se Vågstranda sogelag, 2016.
Veger, bruer			Samferd-sel	Se Vågstranda sogelag, 2011.
Skifabrikk			Næring	

Steinindustri			Industri	
Samlingshus			Bygning	Samlingshus i bygda. Se Vågstranda sogelag, 2002.
Vågstranda kyrkje	Høy	Vågstranda	Relhist/ bygning	
Rigging og segling av Romsdalsfæringen	Høy	Vågstranda	Samferd-sel	Unik for Romsdal.5 båter i drift I kommunen.

6. Gjennomføring av planen

Det er viktig med gode samarbeidsrutiner for å ta vare på kulturminnene. Det gjelder mellom eiere, brukere og offentlige myndigheter. Til like innenfor mange av fagområdene i forvaltningen: teknisk, plan, landbruk, folkehelse/friluftsliv, næring, kultur). Museene er andre viktige samarbeidspartnere.

Omsynssoner

Plan- og bygningsloven gir hjemmel til å sette av areal til omsynssoner for å ta vare på kulturminner og kulturmiljø. Denne loven er blant de viktigste verktøy kommunen har for å ta vare på mangfoldet av kulturminne og kulturmiljø. Særlig de fra nyere tid.

I den foreliggende planen er det ikke tatt med forslag til omsynssoner. Dette har ulike årsaker. Dels har det bakgrunn i at kulturminne-kategorien allerede er representert på ei verneliste. Flere objekt er allerede vernet. Kirkene i kommunen er enten listeførte eller oppførte med regional verdi.

En annen årsak til at en ikke foreslår omsynssone nå, er at ut fra det en vet synes ikke aktuelle kulturminner å være truet av utbygging. Mange kulturminner er godt vedlikeholdt, og har til dels fått nye funksjoner. Det gjelder særlig bygninger.

Når det gjelder kulturminner i privat eie, har en ikke ønsket å foreslå omsynssone fordi en innen rammene av denne planprosessen ikke har hatt kapasitet til å involvere eiere i nødvendig grad.

Vurdering av omsynssoner vil derfor bli tema ved rullering av planen.

Jeg har noe som jeg må ha plass for, men som der slet ikke er plass for, hvis der ikke ryddes.

(Knut Hamsun, Norsk litteratur)

7. Handlingsprogram

Handlingsprogrammet er en oppfølging av planforslaget.

Det vil omfatte:

- Rutiner og ansvar, retningslinjer for kommunens forvaltning og saksbehandling

- Formidling og skilting av kulturminner
- Bruk, skjøtsel og tilrettelegging
- Samarbeid og nettverk
- Økonomi og finansiering

Som det går fram av registreringene fra de totalt 15 områdene som kommunen i denne sammenheng er delt inn i, er det mange objekt som er høyt verdsatt. Noen krever omfattende tiltak, - ikke minst økonomisk. Eksempler på dette vil være Realskolebygget på Åndalsnes, bosettingshistorie for Rauma, Ner-Hole Museum, Rødven museum/skolehage. Alle kulturminner som er omtalt i de enkelte nedslagsfelt vil med referanse til dette være søkbare i forhold til bl.a. offentlige støtteordninger.

I de følgende er en del tiltak trukket fram. Dette omfatter generelle, overbyggende og til dels omfattende tiltak. Kostnad for tiltakene må beregnes i hvert enkelt tilfelle og komme til uttrykk gjennom budsjettprosessen..

Tiltak- Fast budsjettbevilgning til kulturminnevern-tiltak i Rauma kommune

Bakgrunn: Tiltak i kommunal regi, og private og organisasjoner kan søke om midler.

Ansvar: Rådmann/økonomiavd

Utførelse: 2019-2030

Kostnad: Ikke kjent

Samarb.part: Kulturenheten og landbruk

Tiltak- Fritak for eiendomsskatt for bygninger med lokal, regional og nasjonal verdi.

Jfr.Eiendomsskatteloven pgr.7b

Bakgrunn: Gjelder fritak etter søknad fra eiere

Ansvar: Rådmann, økonomiavd

Utførelse: 2020-2030

Kostnad: Ikke kjent

Samarb.part

Tiltak- Realskolebygget

Bakgrunn: Viktig del av krigs- og etterkrigshistorien. Har potensial til å bli krigsminnemuseum og huse Jevanords samling. Utrede bruk, eierforhold, mv

Ansvar: Teknisk enhet

Utførelse: 2020-2021

Kostnad: Ikke kjent

Samarb.part: Kulturenheten, Rauma historielag, Romsdalsmuseet

Tiltak- Ner-Hole museum

Bakgrunn: Unik steinbygning og museum. Avklare eierforhold og drift mv

Ansvar: Kulturenheten

Utførelse: 2020

Kostnad: Ikke kjent

Samarb.part: Romsdalsmuseet, Rauma historielag, M&R fylkeskommune

Tiltak- Rødven museum, Skolehagen.

Eies av stiftelse som ikke har ressurser til drift og vedlikehold

Bakgrunn: Avklare eierforhold og drift mv

Ansvar: Kulturenheten

Utførelse: 2020

Kostnad: Ikke kjent

Samarb.part: Stiftelsen Rødven museum, Romsdalsmuseet, M&R fylkeskommune

Tiltak- Bosettingshistorie for Rauma

Bakgrunn: Rauma mangler en samlet bosettingshistorie for hele kommunen. Grytten, Hen og Vågstranda mangler bygdebøker/bosettingshistorie

Ansvar:Rådmann, økonomiavd.

Utførelse: 2020 - 2025

Kostnad: Ikke kjent

Samarb.part: Rauma historielag, Vågstranda sogelag, Kulturenheten

Tiltak- Innarbeide omsynssone for kulturminner av lokal, regional og nasjonal verdi i lokale areaplaner

Bakgrunn: Oppfølging av kulturplanen

Ansvar: Teknisk, miljø, landbruk

Utførelse: 2020-2022

Kostnad: Egne ressurser

Samarb.part: Grunneiere, grunneierlag, M&R fylkeskommune

Tiltak- Utforme informasjonsskilt for automatisk fredete kulturminner

Bakgrunn: Prioritere tiltak i sentrumsområdene og ved turveger der kulturminner er turmål

Ansvar: Teknisk, miljø, landbruk

Utførelse: 2020-2021

Kostnad: Ikke kjent

Samarb.part: Sogelag, turlag, idrettsforeninger, grendelag, folkehelsekoordinator, M&R Fylkeskommune, lokalt næringsliv

Tiltak- Utforme informasjonsskilt for nyere kulturminner

Bakgrunn: Prioritere tiltak i sentrumsområdene og ved turveger der kulturminner er turmål

Ansvar: Teknisk, miljø, landbruk

Utførelse: 2020-2021

Kostnad: Ikke kjent

Samarb.part: Sogelag, turlag, idrettsforeninger, grendelag, folkehelsekoordinator, M&R Fylkeskommune, lokalt næringsliv

Tiltak- Kartfesting av kulturminner av lokal verdi

Bakgrunn: Kartfeste de prioriterte kulturminnene og kulturmiljøene i Kommuneplanens arealdel og legge det inn i Askeladden.

Ansvar: Teknisk, miljø

Utførelse: 2020

Kostnad: Egne ressurser

Samarb.part: M&R fylkeskommune

Tiltak- Utarbeide felles skiltplan for kommunen

Bakgrunn: Kulturminnene skiltes med likt og gjenkjennelig uttrykk

Ansvar: Teknisk

Utførelse: 2020

Kostnad: Ikke kjent

Samarb.part: Fagmiljø grafisk design

Tiltak- Digitalisere skriftlig material I Normann-samlingen

Bakgrunn: Fotografiene er digitalisert. Biblioteket har et omfattende skriftlig materiale som bør digitaliseres

Ansvar: Kulturenheten

Utførelse: 2020-2021

Kostnad: Ikke kjent

Samarb.part: Historielagene i kommunen.

Tiltak- Plan for immaterielle kulturminner

Bakgrunn: Kulturminneplanen omhandler i hovedsak materielle minner. Den bør følges opp av en kulturminneplan som tar for seg de immaterielle minnene.Prosjektet kan organiseres etter mal for herværende plan.

Ansvar: Kulturenheten

Utførelse: 2020 - 2022

Kostnad: Ikke kjent

Samarb.part Lag, organisasjoner, ressurspersoner.

Tiltak- Rullering av handlingsdelen I kulturminneplanen

Bakgrunn: Hovedrullering av Kulturminneplanen skal skje i løpet av 4-års periden. Handlingsdelen skal rulleres hvert år.

Ansvar: Kulturenheten

Utførelse: Innen 01.09.20.

Kostnad: Egne ressurser

Samarb.part: Lag, organisasjoner, grunneiere, ressurspersoner, museer, fylkeskommunen, riksantikvaren mfl.

Tiltak- Forankre kulturminnearbeidet

Bakgrunn: Forankre kulturminnearbeidet i samfunnsplanen.

Ansvar: Rådmann

Utførelse: 2020 - 2023

Kostnad: Egne ressurser

Samarb.part

Tiltak- Bevare gamle gravsteiner.

Bakgrunn: Gravsteiner som ikke er i bruk bør bli tatt vare på for ettertida.

Ansvar: Teknisk

Utførelse: 2020-2023

Kostnad: Ikke kjent

Samarb.part: Kirkevergen

Utredninger

Ut over de aktivitetene som framgår av eller er en direkte følge av kulturminneplanen, vil det være behov for utredninger som knytter seg til disse forholdene:

- Kulturminnenes funksjon som kunnskapsbygger
- Formidlingsmetoder og identitetsbygging
- Berikelse i forhold til friluftsliv og estetiske landskapsopplevelser
- Avklaring av og løsninger i forhold til mulige arealbrukskonflikter
- Næringspolitisk strategi
- Bærekraftige reisemål

Dette bør skje i regi av Rauma kommune i samarbeid med aktuelle parter. Det er mulig å søke ekstern delfinansiering til arbeidet.

8. Temaartikler

«Kirken den er et gammelt hus»

Per Arne Skomsø

Rødven stavkirke

Men før kyrkjene kom vart det reist mange kors langs etter kysten. Desse vart også heilagstadar og stoppestadar for pilegrimane som var på veg til Nidaros. Sør for Stadt var dei fleste korsa av stein, ofte frå Hyllestad i Sogn. Fleire av dei finst enno. Lenger nord er korsa vekke. Truleg var dei av tre, og har rotna. Men vi har minner om desse korsa og stadane, i form av stadnamn. I Rødven har vi Korseneset på garden Korsan, like ved stavkyrka. Vi har Korsbakken og vi har Kors oppe i Romsdalen.

Vi veit ikkje sikkert når den første kyrkja vart reist i Rauma, men vi veit at det har stått mellomalderkyrkjer både i Eidsbygda og i Hen. Men dei er rivne for lenge sidan.

Rauma har berre ei mellomalderkyrkja att. Ho står i Rødven, og er frå 1300-talet. Men det har stått ei kyrkje på tomta før, ei stolpekyrkje frå 1100-talet, som truleg har rotna ned. Nokre element frå den første kyrkja finn vi att i «nyekyrkja», m.a. ein portal, ein veggplanke med innristing, ei runeinnskrift, og eit krusifiks frå 1200-talet. Rødven stavkyrkje av «Møretypen», med utvendige skorder, på grunn av manglande innvendig samanbinding. At kyrkja vart reist på ein «ulogisk» stad kjem truleg av at den ideelle staden alt var oppteken av gardshusa på Rødven gard. No er den nye kyrkjegarden der, på gardstomta.

Eid kyrkje er frå 1797 og var hovudkyrkje for Eid frå 1862, då Eid vart eige prestegjeld og fekk prestegard. Det finst skriftlege kjelder frå 1440 som omtalar Eid kyrkje. Det var nok ei stavkyrkje frå 12

– 1300-talet. På Bergen Museum finn vi ei antemensale frå denne kyrkja, frå om lag 1275. Antemensalen er ei dekorert plate på 135 x 95 cm som stod framfor altaret. Altartavla er frå 1660. Eid sokn var eit fattig sokn og den gamle «brøstferdige» kyrkja vart riven før den nye kom opp.

Grytten kyrkje, slik ho står no og der ho står no, er frå 1829. Ho er bygd etter førebilete av Sør- Fron kyrkje (sjølv om den er i stein), og er ei åttekanta, lafta kyrkje. Men før dette stod det ikkje mindre enn fire kyrkjer på «Grytina», den siste av desse måtte flyttast til Veblungsnes på grunn av sandflukt. Noko av materialet finn vi att i den nye kyrkja. Krusifikset er frå mellomalderen (før 1537), altaret er frå 1733.

Den einaste kyrkja vår som er bygd i stein står i Hen. Ho vart reist i 1831. Men også på Hen stod det ei kyrkje før, ei stavkyrkje frå 1200- 1300-talet. Ho likna stavkyrkja i Rødven, vart det sagt. På Romsdalsmusèet i Molde finst ei kyrkjeklokke frå 1200-talet som har vore i Hen kyrkje. Kyrkja har to preikestolar, men berre den nyaste frå 1930 om lag blir brukt i dag.

Vågstranda kyrkje vart reist i 1870, ei lafta tømmerkyrkje som vart bygd i Trøndelag, merka, frakta til Vågstranda og sett opp der. Altartavla er måla i Trondheim, av Balle Lund. Før 1870 sokna vågstrandingane til kyrkja på Veøya.

Voll kyrkje vart bygd i 1896 og arkitekt var G. Smith. Men også på Voll var det ei kyrkje før, ei lita korskyrkje frå 1674. Før dette igjen nemner Aslak Bolt ei anna kyrkje, frå om lag 1430. Orgelet kom til Måndalen i 1926 frå Mandal, men vart bygd av orgelbyggjaren Albrechtsen i Trondheim i 1840. Ein altarkalk frå 1648 kjem frå den første kyrkja på Voll.

I 1902 vart Øverdalen kapell bygd av tresfjordingen Erik Sylte. Hallvard Hatlen måla altartavla i 1953, og det firestemde trøorgelet vart donert av utflytta bygdefolk i Noreg og Amerika.

I 1902 kom også Kors kyrkje dit ho står no. Men vi veit at det stod ei kyrkje på Foss i 1498, som vart flytta til Fladmark i 1670, og at ei ny korskyrkje vart bygd der i 1797. Men då Kors sokn var delt i to (Øverdalen og Medalen), vart kyrkja igjen flytta, no til Monge. Altartavla er frå 1769, skore av Jacob Klukstad.

Holm kyrkje kom opp i 1907 etter ein lang kyrkjestrid i Veøy kommune. Det same året vart også Rødven kapell reist, pluss Veøy kyrkje på Sølsnes. Dette er gudshus som liknar mykje på kvarandre, i det ytre har dei eit stavkyrkjepreg men er også prega av jugendstilen som hadde sin glansperiode den gongen. Både Holm kyrkje og Rødven kapell har altartavler måla av Emmanuel Vigeland, bror til Gustav.

Samferdsel

Astrid Marstein Kruke

Rauma kommune, med tettstedene Veblungsnes og senere Åndalsnes, har i århundrer vært et viktig samferdselsknutepunkt. Folket fra bygdene langs Romsdalsfjorden og fjordene på Sunnmøre og Nordmøre, kunne her møte folk fra innlandsbygdene oppover Romsdalen, og nordre deler av Gudbrandsdalen.

Trolig gikk det allerede i jernalderen en ridesti eller kløvsti opp gjennom Romsdalen. Rundt år 1000 ble Norge samlet til ett rike, omtrent samtidig ble kristendommen innført. Begge disse hendelsene førte til stor økning i ferdselen her i landet. Kaupangen på Veøya er nevnt allerede på 1100-tallet, noe som skapte stor ferdsel fra nær og fjern. På denne tida var Veøya ute i Romsdalsfjorden også administrativt, økonomisk og religiøst sentrum i Romsdal.

På 1500-tallet fikk bygdene innerst i Romsdalsfjorden sin egen markedsplass på Devold (nevnt første gang i 1533). Etter hvert skjedde også flere ting som satte større krav til veistandarden.

Lesja Jernverk kom i gang ca. 1660, og en stor del av jernet som ble produsert her ble vinterstid fraktet til Veblungsnes. Her hadde jernverket egne staller og lagerhus.

I 1768 ble Nicolai Frederik Krogh ansatt som «General-Vejmester» i Trondhjems og Bergens stifter. Veiene ble inndelt i roder, og de veipliktige bøndene fikk nå konkrete rettledninger for hvordan veien burde vedlikeholdes. Nå kom også ingeniørkunsten inn i anleggsvirksomheten, f.eks. når det gjaldt brubygging.

Rundt 1820 ble det opprettet skyssvesen. Dagens Rauma var da delt opp i flere tinglag, som hver hadde flere skysstasjoner.

I 1822 ble det åpnet postrute fra Tofte på Dovre til Veblungsnes og videre til Molde.

Romsdalen

I 1825 ble veien gjennom Romsdalen klassifisert som hovedvei og i 1844 skal veien ha vært fullt kjørbar gjennom hele dalen. Veien var flere steder svært utsatt for stein- og snøras, og på siste halvdel av 1800-tallet ble veien flere steder flyttet og utbedret. Dette gjelder særlig området ved Bjørnekleiva i Øverdalen, og strekningen Rygg - Skiri - Flatmark. Ved sistnevnte finnes det rester av alle de gamle veiene, fra den eldste ridestien (hulveg) til vegen fra 1869. På Rygg har Statens vegvesen konkrete planer om å lette tilgjengeligheten til disse veiminnene, bl.a. med bedre parkeringsplass og gangbru over vei og jernbane. Dette vil bli gjort i forbindelse med planlagt utbedring av E136 her.

Mange andre steder oppover dalen finnes også kortere og lengre rester etter den gamle kongevegen, bla mellom Marstein og Myrabørisen. Her er ei ganske lang strekning av veien i rimelig bra stand, med de gamle gråsteinsgjerdene mer eller mindre intakt.

På Alnes i Medalen finnes også et annet spesielt veiminne. En sti er murt opp i ura over Alnesevja, mellom Alnesgrenda og Alnesbogningen. Lokalt blir denne stien kalt "Uravegen", og ble bygd for å fungere som flomveg for beboerene på vestsida av elva. Flere steder finnes også de fine, gamle bruene på Kongeveien, bl.a. på Setnes, Devold og Åk.

Skysstasjonene oppover Romsdalen var alle faststasjoner, dvs at de var pliktige til å holde et visst antall hester. Foruten stasjonene på Veblungsnes, og etterhvert også på Næs, var det skysstasjoner på Horgheim, Flatmark og Ormheim. Alle de tre sistnevnte står fortsatt, og særlig Horgheim er meget godt bevart. Flatmark er under restaurering.

Ettersom turisttrafikken kom i gang i Romsdalen fra midten av 1800-tallet, økte trafikken etter veien ytterligere. Det ble bla startet opp såkalte «Diligensruter» mellom Oslo og Veblungsnes.

Før 1860 var det Veblungsnes som var handelssentrum for folket oppover Romsdalen, og endepunkt for veien. Rauma elv måtte dermed krysses. Av et gammelt kart fra 1805 ser man at det var fergested ved Halsa. Ved Devold var det bru over Istra.

I 1860 lanserte Captein Peter Conradi planer om Næs som endepunkt for Romsdalsveien. Det var flere grunner til dette forslaget: Passering av fjorden over til Torvik ville bli kortere og sikrere, Næs hadde også en tryggere havn. I tillegg ville det bli en naturlig åpner for veibygging rundt Isfjorden. Næs ble dessuten sett på som et bedre sted å *"anlegge byanlæg hvis der i framtiden skulle blive spørgesmål derom".* Veien nederst i dalen måtte dermed legges om, og i 1869 var strekningen Åk - Åndalsnes (Næs) ferdig.

Når Åndalsnes nå ble nytt endepunkt for Romsdalsvegen, ble det nødvendig med ei ny og mer sentral bru over Rauma. I 1875 var Grøttørbrua ferdig bygget, dette var ei 109 m lang mastebro på trepæleåk. Den var 3 meter bred og hadde en 12 m lang møteplass. Den ble erstattet av ny bru i 1912. Denne

brua var del av hovedveien mellom Åndalsnes og Veblungsnes helt fram til november 1963, da nyveien og Rauma bru åpnet.

Foruten hovedveien gjennom Romsdalen ble det også behov for bedre bygdeveger. Næs - Åkesreiten var ferdig i 1837, det samme var veien mellom Kleivstua og Brøste. I 1871 sto veien mellom Sogge bru og Fivamark, samt veien mellom Soggeberget og Hanekamhaug ferdig.

Nordsida

Åndalsnes - Indre Skorgen

Skulle man videre fra Veblungsnes/Åndalsnes til bygdene langs nordsida, var båtskyss eneste mulighet. Det gikk skyssbåt mellom Veblungsnes og seinere Næs, til skysstasjonen i Torvika. Mellom sjøbodene på Næs og Hen gikk det bare en smal bygdeveg. Fra Hen ble det etter hvert bygd vei i retning Torvik. I 1838 sto Hensbrua ferdig i forbindelse med veg til Kolflåt. I 1843 var det ferdig rode- og stykkedelt vei mellom Hen og Tokle, der det ble opprettet skysstasjon. I 1847 var veien forlenget til Ytre Skorgen. I 1882 var oppgradering av veien mellom Brevik og Ytre Skorgen ferdig.

I 1872 kom det forslag fra Captein Conradi om *"delvis oparbeidelse av vei mellom Hegerholm og Aandal, hvor den stødes sammen med den nye Romsdalsvei til Næs.»* I 1908 ble den nye veien mellom Åndalsnes, Hen og Skorgen stukket. Først i 1927 var parsellen mellom Åndalsnes og Hen ferdig, med ny Hensbru. Denne brua ble bygd som steinkvelvsbru, men ble revet til fordel for ny bru i 1984-85.

Indre Skorgen - Torvik - Korsbakken

Her har det allerede i 1868 vært en del diskusjon og motstand mot planene om å legge veien over den bratte Torvikbjørgen mellom Ytre Skorgen og Torvik. Veistrekninga var ferdig rundt 1906, med steinkvelvbru over Skorgedalselva - og vei gjennom "Bjørga". Her ble det laga ei fjellskjæring med mur på yttersida av veien. Veien her var kun 2,5 meter bred.

I 1934-35 ble det sprengt ut møteplasser på strekninga.

Like etter 2. verdenskrig startet utbedring av veien mellom Skorgebrua og Torvik. To nye tunneller ble bygd: Vikanøsa tunnel (60 m) og Torviktunnelen (125 m).

Torvik - Lerheim - Åfarnes

I Torvika hadde det i lang tid vært skysstasjon for båtskyss over fjorden, og hesteskyss mot Alfarnes (Åfarnes). Herfra hadde det i flere hundre år vært veg gjennom Lerheimskleiva. Først bare en ridevei, seinere utbedret til sledevei på sommerføre. Fra 1820-åra ble veien en del av den offentlige postveien, og postføring kom i gang over Torvik - Sølsnes.

I 1898 ble den bakkete veien over Lerheimskleiva avløst av ny veiparsell Lerheimsbukta, Hamre til Nebba på sørsida av Gjersetvatnet. I 1912-13 ble parsellen Nebba - Korsbakken (Klungneskrysset) lagt om. I 1958 åpnet ny vei mellom Lerheim og Vidåneset.

Åfarnes - Vistdal

Bygdeveg Åfarnes - Nesset grense ble bygd etter vedtak som ble gjort i et møte som veginspektøren holdt med allmuen i Veøy tinglag 6. juli 1827, og i mai 1848 ble veien rode- og stykkedelt. Før dette var bygdeveien mellom Indre Mittet og Dale opparbeidet som kjørevei.

Lokalveger:

I Isfjorden til bygdene i Hen var det vei fra første halvdel av 1800-tallet. Torvik - Klungnes: 1844.

Vedtak om bru over Straumen, og bygdevei Lerheim, Straume, Ora og Frisvoll i Eidsbygda i 1843.

Ny vei Lerheim, Straumsbrua, Norvik om Frisvollstranda: 1910 - 1913.

Det var veiforbindelse mellom Eidsbygda og Rødven gjennom Kolåsstranda i 1844.

Sørsida

Helt fram til 1946 var folket på sørsida av Romsdalsfjorden stort sett avhengig av båt for å komme seg til Veblungsnes/Åndalsnes. Før denne tid fantes det kun bygdeveier innad i bygdene. I 1825 var kjøreveien mellom Voll og Hovde under arbeid, og i 1845 var det bygdeveier både fra Voll til Skare og fra Sæbø-nausta til Venås.

I Innfjorden var det bygdevei fra Skjelbostad til Engen, og fra Gridsetnausta og Bønausta til Berild.

Mellom bygdene var det kun en enkel sti, men i 1867 ble det gjort vedtak om bygging av vei mellom Hovde og Skjelbostad over Sætstranda. Det er uvisst akkurat når denne veien var ferdig, men den var under arbeid i 1872. Fram til den var ferdig, brukte folket i Innfjorden stort sett båt for å komme seg til kirka, som lå i Måndalen.

Strekninga Våge - Vestnes hadde sammenhengende kjørevei midt på 1800-tallet, med tilknytning til "den Trondhjemske postvei" over Ørskogfjellet.

I amtstinget i 1899 ble det vedtatt ei framtidsplan for veibygging i amtet, og her ble anlegget Våge - Veblungsnes tatt med. I 1920-åra økte kravet om sammenhengende vei mellom Ålesund og Åndalsnes. Ålesund og mange av landkommunene sto bak dette kravet. I 1935 ble den såkalte "kompensasjonsplanen" vedtatt i Stortinget. Denne planen gikk ut på at det skulle bygges veier i stedet for den planlagte forlenginga av Raumabanen til de tre byene i fylket. Hovedveianlegget Våge - Veblungsnes (28,9 km) inngikk i denne planen. Dette medførte at bygginga av veien fikk tildelt midler fra budsjettet for jernbaneanlegg. Ålesund kommune bidro også med tilskudd til veianlegget.

Våren 1934 startet arbeidet på veien mellom Veblungsnes og Djupdalen. Videre mot Innfjorden måtte man bygge fire tunneler (Runehammertunnelen, Varghammartunnelen, Skafonntunnelen og Innholmtunnelen) gjennom de stupbratte fjellsidene, samt flere rasoverbygg. For første gang tok vegvesenet i bruk luftkompressor til boring av tunneller. Steinmasser fra tunnelene ble brukt til elveforebygging i Raumaelva.

Mellom Måndalen og Vågstranda ble den 84 meter lange Farkvamtunnelen bygd.

I 1960 åpnet den 341 meter lange Hjelviktunnelen mellom Reistaddalen og Hjelvik. Dette er den eneste av de eldre tunnelene på sørsida (i Rauma kommune) som fortsatt er i bruk.

Veistrekninga mellom Veblungsnes og Innfjorden og mellom Måndalen og Vågstranda var svært rasutsatt, til tross for tunneler og overbygg. Deler av veien gled ut allerede under bygginga. I løpet av årene byggingen av denne veien varte, omkom flere veiarbeidere i ras og andre ulykker.

I 1965 feide et stort ras ved Skoltaneset veibanen ut i fjorden. Endelig punktum ble satt i 1989, da et stort steinras tok med seg veien på sjøen øst for Innholmen. En person omkom i raset, og E69 mellom Veblungsnes og Innfjorden åpnet aldri igjen. 1. november 1991 åpnet den 6594 meter lange Innfjordtunnelen. 1,5 år seinere, i mai 1993, åpnet den 2083 m lange Måndalstunnelen mellom Måndalen og Sauset. I 2012 startet arbeidet med utbedring av veien mellom Måndalen og Vågstranda. I desember 2014 åpnet den 3665 m lange Vågstrandatunnelen, samt 1,2 km ny vei.

Trollstigveien og kløvstien

Ferdselsveien over Stigfjellet og ned den stupbratte stien vi kjenner som "Kløvstien", har vært i bruk i mange hundre år. Sommers tid var dette sunnmøringer fra Norddal sin enkleste vei til handel og

marked i Romsdal, og en åre til fine sauebeiter for bønder i Romsdalen. Etter som Romsdals Marked kom i gang på 1500-tallet, økte behovet stadig for en trygg og farbar vei. De første som for alvor satte i gang arbeidet med å utbedre veien, var Valldals-bøndene Ole Nilsen Alstad og Lars Madsen Omenaas. De søkte i 1776 om midler fra det offentlige til å sette i stand veien, men sammen med andre Valldalsbønder måtte de koste det meste av arbeidet selv. De to Valldals-bøndene har fått ei minnestøtte reist etter seg på Slettvikan.

I 1891 fikk herredsstyrene i Grytten og Norddal i gang et samarbeid for å få i stand en ridevei fra Alnesreset ned "Stigen" til Isterdalen. Mange så på dette som et vettløst prosjekt, men i 1894 fikk avdelingsingeniør i vegvesenet, Nils Hovdenak, oppdraget med å granske strekninga mellom Knutssetra og Øvstestølen. Først kom han fram til at dette ville bli for kostbart, men etter mange år med undersøkelser, ble han mer og mer overbevist om at det var mulig å anlegge en ridevei nedover "Stigen" til en fornuftig pris. I 1905 ble det satt av penger på statsbudsjettet til "rideveg over Stegafjell". Arbeidet tok åtte år, og i 1913 var rideveien endelig ferdig.

Samtidig søkte Norddal herredsstyre Stortinget om at denne veien kom med på hovedveisambandet. Dette fikk de gjennomslag for i 1916, og penger ble bevilget til oppgradering av veien oppover Valldalen, samt til planlegging av kjøreveien over Stigfjellet og ned til Isterdalen. I 1927 bestemte Fylkestinget at veianlegget skulle fullføres etter planen til vegvesenets overingeniør Elias Grønningseter.

Arbeidet på selve "Stigen" kom i gang i 1930, og året etter ble store arbeidsstyrker satt inn i det krevende arbeidet. Arbeidslag fra Romsdalen arbeidet seg oppover fra Knutssetra til kryssinga av Stigfossen. På oversida av Stigfossbrua hadde arbeidslag fra Norddal ansvaret.

Sommeren 1935 var steinkvelvbrua over Stigfossen ferdig, og sommeren etter - nærmere bestemt 31. juli 1936, kunne Kong Haakon 7 som en av de aller første kjøre hele strekningen mellom Valldal og Åndalsnes. Fra balkongen på Grand hotel Bellevue ble veien høytidelig åpnet av Kongen, og fikk denne dagen navnet "Trollstigvegen".

I 1998 bestemte Stortinget at Norge skulle satse på prosjektet "Nasjonale turistveger". Arbeidet med det nye Trollstigplatået startet i 2005, og 16. juni 2012 ble det nye turistanlegget på Stigrøra åpnet. Den gamle kløvstien opp selve "Stigen" har i nyere tid blitt restaurert og sikret med kjettinger. Deler av stien har også fått "Sherpa-trapper". Også fra Strupen, over Alnesreset og nedover mot Slettvikan kan man følge den gamle stien. Her finnes fortsatt mange av de gamle bruene og murene fra gamlevegen. Fangstgroper langs den gamle veien viser at her har det vært ferdsel i hundrevis av år.

Båttrafikken

For et flertall av dagens Raumainnbyggere er det vel ikke mange som er klar over den betydningen fjorden tidligere hadde som ferdselsåre. For folket i bygdene på sør- og nordsida var båt langt på vei det eneste alternative framkomstmiddel til Veblungsnes/Åndalsnes og forbindelsen til Gudbrandsdalen og Østlandet. Omvendt måtte folket fra Romsdalen i båt for å komme seg til Molde, Ålesund og de fleste bygdene langs fjorden. De første organiserte båtrutene kom antakelig i gang i tilknytning til skysstasjonene som ble opprettet rundt 1820. Fra Veblungsnes, og seinere fra Åndalsnes, gikk det skyssbåt over til Torvik på nordsida, og til Voll på sørsida. Kravet til bedre postgang, økt handel og stadig voksende turisttrafikk førte også med seg større trafikk på fjorden.

Fra 1856 og fram til 1920, var det flere ulike dampskipsselskap som fraktet passasjerer og gods rundt mellom bygdene og byene langs fjordene i fylket. Den første tida var det sjelden at bygdene på sør- og nordsida fikk anløp av dampskipene. Det var ellers en del privat småskipsfart langs fjorden, f.eks. Måndalsbåten *Måna* som fungerte som melkerute med plass til passasjerer.

Fra 1890-åra var det *Romsdals Dampskibsselskab*, med båter som f.eks *D/S Rauma* som sto for det meste av rutetrafikken på Romsdalsfjorden, fram til *Møre Fylkes Ruteselskap* (Møre og Romsdal Fylkesbåtar fra 1949) tok over 1. juni 1920.

Fra sommeren 1925 ble det satt opp bilferge i rute mellom Vestnes - Åndalsnes - Vestnes. Denne ferga gikk tre dager i uka mellom 29. juni og 29. august. Denne het rett og slett "Bilfærgen".

Sommeren 1930 var hele veistrekninga mellom Åndalsnes, rundt Isfjorden og til Norvik i Eidsbygda blitt kjørbar. Det ble da startet opp ei bilferge mellom Vågstranda og Eidsbygda; *Bilfergen Vaage - Norvik.* Denne ferga var i drift helt fram til veien mellom Veblungsnes og Vågstranda åpnet i 1945/46.

MRF hadde egen dampskipsekspedisjon på Åndalsnes da Raumabanen åpnet. De drev denne fram til 1948, da NSB overtok.

Fra senhøsten 1989 til 1.november 1991, mens den nye Innfjordstunnelen ble bygd, gikk ei provisorisk bilferge, i tillegg til hurtigbåt, mellom Åndalsnes og Innfjorden.

Raumabanen

18. juni 1909 ga Arbeidsdepartementet klarsignal til igangsetting av forarbeidet ved Raumabanen, og samme sommer begynte utstikningen av banen. Anleggsarbeidet ble påbegynt 12. Januar 1912 ved Dombås og ved Verma, og i oktober samme år også på Åndalsnes. Ingeniørene som planla bygging av Raumabanen hadde mange utfordringer å ta hensyn til. Mange elvekryssinger, tunneler, sand- og leirgrunn, for ikke å snakke om store stigninger. På hele den 114,2 km lange strekningen måtte det bygges 103 små og store bruer, seks av disse over Raumaelva. Flere av bruene er såkalte selvbærende steinkvelvbruer. Kyllingbrua er den største og mest kjente av disse. Arbeidet på denne brua tok 9 år. Like ved ligger den kjente «Vendetunnelen». På grunn av den store stigningen ved Verma, måtte jernbanesporet legges i en dobbeltslyng, med Kyllingbrua og Kyllingtunnelen i den ene slyngen, og Stavem vendetunnel i den andre. Lenger nede i dalen måtte det graves ut flere store skjæringer, bla i Åndalsnes sentrum. Arbeidet ble gjort med håndmakt, og tilsammen ble det gravd ut nesten 250 000 kubikk masse.

29. november 1924 ble Raumabanen åpnet av Kong Haakon 7. Åpningen foregikk på Åndalsnes stasjon. Dagen etter gikk første ordinære tog ut fra Åndalsnes jernbanestasjon. Ved åpningen, og mange år framover, var det foruten Åndalsnes fire stasjoner: Romsdalshorn, Marstein, Flatmark og Verma. I tillegg fantes det flere faste holdeplasser for det såkalte "småtoget". Småtoget ble dratt av lokomotivet "Magnus", og brukte hele 11 timer på turen fra Åndalsnes til Dombås. 31. mai 1958 gikk det siste damplokomotivet ut fra Åndalsnes stasjon. Dagen etter ankom første tog dratt av et diesellokomotiv fra Oslo. Neste modernisering skjedde i oktober 2000, da de gamle diesellokomotivene og de gamle togsetta ble byttet ut med moderne motorvogner - Agenda.

Post- og telegrafhistorie

Allerede i 1650-åra kom den første postruta gjennom Romsdals amt i stand. Det ble ansatt såkalte «postbønder» mellom Bergen og Trondheim over Romsdalen. Postgangen den gang var neppe regelmessig, og denne ruta opphørte antakeligvis. Fram til 1822 ble post til Romsdalen sendt over Dovrefjell til Molde, som var nærmeste poståpneri for Grytten. Gudbrand Onsum, eier av, og handelsmann på Veblungsnes, var den som hadde ansvar for å hente post i Molde. En gang i uka rodde to menn til Molde for å hente post.

I 1821 ble det bestemt, ved kongelig resolusjon, at post til Romsdalen skulle sendes fra skiftestedet Tofte på Dovre over Lesja til Veblungsnes. Denne nye ruta kom i gang fra 27. september 1822, da veistykkene Lerem-Alfarnes, Sølsnes-Dvergsnes og Fredø-Borgen var ferdige. Befordring av posten var

underlagt forsvaret. Ved hver poststasjon ble det ansatt en «postkarl» som i 5 år avtjente sin verneplikt med å frakte posten. Poststasjonene var antakelig på skysstasjonene i begynnelsen. Etterhvert fikk hver bygd eget postkontor.

Omtrent fra midt på 1800-tallet ble post også fraktet langs kysten med Statens Postskip, og etterhvert som jernbanen ble utbygd, ble post fraktet på toget. Fra 1924 ble jernbanestrekningen Oslo - Åndalsnes, kombinert med postførende rutebåter på Romsdalsfjorden, den mest brukte postruta for folket i M & R. Den daglige ruta Ålesund-Molde-Åndalsnes hadde postkontor med stempel "Åndalsnesruta" langt inn i 1950-åra.

Telegraf og telefon

Nede ved fjorden på garden Herje, står dette vesle kulturminnet: eit tre med isolatorar frå den første telefonlina gjennom bygda. Denne lina gjekk frå tre til tre, og etter sterke stormar, var det vanleg at ein måtte gå med ei trøe for å slå «svingar» av lina der leidningane hadde slått seg i hop med kvarandre eller sett seg fast i kvistar og greiner.

Før Alexander Graham Bell fant opp telefonen i 1876, hadde man telegrafen som kommunikasjonsmåte. I 1857-1858 ble Romsdalslinjen mellom Dombås og Veblungsnes bygget, og i 1858 åpnet Telegrafstasjon på Veblungsnes. Året etter var telegraflinjer til Ålesund, Molde og Kristiansund ferdige. I 1878, to år etter at telefonen var funnet opp, ble det gjort forsøk med telefonforbindelse mellom Veblungsnes og Molde. I 1886 bygde Staten telefonlinjer mellom telegrafstasjonene, og Rikstelefonen ble opprettet. I 1892 ble Grytten telefonselskap stiftet. I 1901 ble Veblungsnes stasjon tatt inn i Rikstelefonnettet, og fikk status som kontrollstasjon. I kommunestyret blir det bestemt å opprette rikstelefonstasjon på Åndalsnes. I september 1901 er anlegget Veblungsnes - Molde ferdig, med unntak av sløyfene Åfarnes, Torvik og Åndalsnes.

I oktober samme år åpnes telefonlinjene mellom Dombås og Veblungsnes, og senere samme høst åpner rikstelefonstasjoner på Ormem, Flatmark og Åndalsnes. Torvik stasjon som tidligere har ligget under Molde, blir nå lagt under Veblungsnes kontrollstasjon. Sommeren 1904 åpner Frisvold stasjon. I 1905 flyttes Rødven stasjon, som tidligere har vært under Trondheim kontrollstasjon, under Veblungsnes. I oktober 1905 åpner rikstelefonstasjoner i Vold, Innfjorden og på Vågstranda. 20. juni 1913 blir Åndalsnes rikstelefonstasjon oppgradert til telegrafstasjon med full hverdagstjeneste og begrenset søn.- og helligdagstjeneste. Veblungsnes blir nedgradert til rikstelefonstasjon. I 1940 ble private telefonanlegg overtatt av Telegrafverket, og Grytten telefonselskap ble innløst. Etter krigen flyttet telegrafen og telefonsentralen inn i 2. etasje i det nye meieriet på Åndalsnes.

Etter hvert ble telefonsentralene automatisert, og det ble mulig å ringe direkte. Men først på midten av 70-tallet var hele nettet automatisk. Måndalen var blant de siste som ble lagt ned, dette skjedde 28. november 1972.

Elektrisitet

Om de var seint ute med automatisert telefonforbindelse, er det mye som tyder på at bygda Måndalen kanskje var den første i indre Romsdal som stiftet bekjentskap med elektrisk lys. Det fortelles at man på Raknem i 1914 fikk lys fra et 8 kW verk som ble bygd i elva like ved. Dette forsøket gjorde sitt til at også andre begynte å spekulere på å skaffe seg elektrisk kraft, da særlig til lys, ettersom det var krigstid og vanskelig å få parafin til lampene. Flere små kraftverk ble bygd rundt om i bygda. Like før 2. verdenskrig ble Voll kommunale kraftverk i Berildfossen satt i drift. I tillegg til abonnenter i Voll, ble det også levert kraft til Vågstranda Kraftlag A/L.

På Vågstranda var det et privat kraftverk på Nedre Reistad som leverte kraft til private husstander og og J.Talbergs Konfeksjonsfabrikk allerede fra 1915. Vågstranda fikk Innfjordskraft først etter krigen.

I Romsdalen ellers var mange komiteer i arbeid for å skaffe strøm til innbyggerne i indre Romsdal. Flere folkemøter ble avholdt, og Grytten kommunestyre behandlet saken flere ganger. Det som satte fart i planene var at byggingen av Raumabanen hadde behov for strøm. Kraftstasjonen på Stavem var ferdig i 1917, og begynte å levere strøm utpå året i 1918. Kraftverket i Vermefossen kom i drift i 1935. Kraftbehovet var stort, og Verma kraftstasjon ble utvidet og oppgradert, og satt i drift 14. november 1949.

Foruten Voll kommunale kraftverk, Vågstranda Kraftlag og Grytten kommunale, fantes også Hen kommunale kraftverk og Eid og Holm Kraftverk. Hen kommunale kraftverk ble etter hvert knyttet til Grytten KK. Ved kommunesammenslåinga i 1964 gikk alle de tidligere kraftverk og kraftlag sammen og dannet Rauma kommunale kraftverk.

Reiselivshistorie

I Indre Romsdal gjennom 100 år: 1847-1947

Johan Setnes

Den første beskrivelsen fra en turistreise til Norge kom ut i England i 1795. Den ble skrevet av den engelske Mary Wollstonecraft. På 1820- og 30-tallet fikk vi flere reiseskildringer, også disse på engelsk. Kystveien, og deriblant Molde ble beskrevet. Indre strøk av Romsdal ble første gang beskrevet av den engelske marineløytnanten Breton. Han reiste fra Molde over Åfarnes og Torvik til Veblungsnes og videre til Lesja og Lom. Dr. F. Scarlett skriver i sin bok om turisttrafikkens begynnelse og utvikling i Norge, at skildringen av Fannefjorden og Romsdalen var «superb». I 1847 og 1849 foretok kaptein Biddupf flere reiser til Vestlandet. Han fikk da se at fjordene speiler seg og elvene slynger seg gjennom dalene, han så de brusende fosser, de grønne lier og ikke minst fjellenes tinderader. Han inviterte venner og kjente hit, for dette landet måtte de se. Vi må regne med at dette kom til å vekke utlendingers og særlig engelskmenns interesse for landet vårt.

Engelskmannen Thomas Bennett (1814-1898) skulle bety mye for turisttrafikken i Norge og ikke minst ha stor betydning for turiststrømmen til Romsdal. I januar 1852 stod Bennets reklame i avisene: «Drosjer kan til hvilken som helst tid på dagen erholdes fra stasjonen i Oslo ved enden av Prinsens gt. nær ved bryggene». Han anskaffet seg karjoler, triller og kalesjevogner. Reisehåndboken, Abelsteds Reiseruter, ble utgitt i 1849. Her ble dampskipsruter og kjøring med hest rundt vårt land beskrevet. Han gjorde landet vårt kjent for alle som leste denne reiseboken om Norge som turistland. Bennetts store planer var å bringe turistene utover Norges byer og bygder. Således ble ruten Oslo-Lillehammer-Gudbrandsdalen til Romsdalen opprettet på 1860-tallet med lettere skyssvogner. Det blir beskrevet med stor sikkerhet i min bestefars bok: «Turisttrafikken i Molde og Romsdal gjennom 100 år» at to

vognmenn fra Oslo, Gudbrandsen og Johansen, stasjonert på Lillehammer med hver sin kalesjevogn, skulle kjøre turister til Aak Hotell på Aak og til Onsums gjestgiveri på Veblungsnes.

Michael Biddulph skrev (1847 eller 1849) at turistene fra England kom med båt over Nordsjøen, og de måtte bestemme seg om de skulle i land i Oslo, Bergen, Molde eller Trondhjem. Det ble laget mange reiseruter fra disse byene. Turister fra Oslo kunne gjerne ende opp i Romsdalen, og det var også store sjanser for at de som kom i land i Molde valgte turer til Romsdalen: «Et eldorado som ikke kan sammenlignes med hverken Sveits eller California», sa en begeistret turist.

Skysstasjoner ble opprettet. Og på strekningen fra Molde til Veblungsnes hadde vi følgende stasjoner: Strande, Dvergsnes, Sølsnes, Åfarnes, Torvik og gjestgiveriet Onsum på Veblungsnes. Strekningen gjennom Romsdalen mot Lesjaskog hadde disse skysstasjonene: Setnes skysstasjon (Juststuen), Horgheim, Flatmark , Ormem, Brude, Stuguflåten og Mølmen på Lesjaskog.

Siste halvdel av 1800-tallet var landgangsstedet Veblungsnes, stedet var sentrum til andre befordringsmidler, til sjøs og til lands. Stedets mektige mann var Harald Isak Onsum. Han var gardbruker, forretningsmann, gjestgiver, dessuten var han seilskuteeier. Nærmere tittelen væreier kan vi vel neppe komme.

Det dukket stadig opp hotell og gjestgiveri. Jeg har nevnt Onsums gjestgiveri på Veblungsnes, senere kalt Onsum Hotell. I år 1890 starter herr Lossius som hotellbygger på Åndalsnes, vi snakker her om Grand Hotell Bellevue.. Den samme Lossius var tidligere eier av den gamle gjestgivergården Åndal. Aaks gjestgiveri var i virksomhet før 1845. På grunn av Aaks beliggenhet ble det sentrum for landskapsmaling, elvefiske og fjellturer. Året 1845 solgte Søren Aak sin gård og gjestgiveriet til Andreas Landmark og han kalte stedet hotell Aak. Det var i Landmark sin tid at fjellbestigningen gjorde sitt inntok, og likedan sporten å fiske laks. Senere i 1885 solgte han så vel gården som hotellet til engelskmannen H. O. Wills.

I 1891 bygger Hans Unhjem «Hølgenæs Hotel». Harold V. Aldred kjøpte Hølgenæs Hotel av herr Hans Unhjem, hotellet ga han navnet Park Hotel. Jeg siterer min bestefars egne observasjoner på Setnesmoa: «Vi kunne se herr Aldred med sine turister på Setnesmoens eksersisplass utøve sine engelske idrettsleker, og kan huske alle jernstenger og forskjellige vimpler og de avlange kasser». Vi får her et tidsbilde av Norges første golfbane på Setnesmoa. Og den 31. juli 1905 ble banens første match arrangert.

General Browley Davenport, London, England kjøpte landsgården Øver-Fiva den 1. 4-1849 av Christian Løchra. Og med gården fulgte lakserettigheter I Rauma elv. I tillegg kjøpte han flere rettigheter, og var også leier av flere. Han kjøpte av samme familie Løchra også gården Nedre Fiva og Nedre Hole. Herr Davenport eide og leide de beste lakserettigheter helt fra Romsdalsfjorden til Horgheim, det vil si en strekning på 12 km. Han inviterte sine venner og bekjente av begge kjønn, og han hadde således egen bygning og husholdning. Her ble de beste menyer med mat og drikke servert. Foruten lokale ansatte innen kokkekunsten og for øvrig husstell, engasjerte han flere roere og kleppere ved laksefisket. Vi kan si at han var en svært god skatteyter til daværende Grytten kommune.

I følge min bestefar Johan Setnes ser vi perioden fra 1883 til 1909 som den største glansperioden i turisttrafikken i Romsdal. Turistbåtene «Ceylon» og «Chimborazo» kom til Veblungsnes allerede i 1883, og litt senere fikk Åndalsnes besøk av flere turistbåter. De første turistbåtene var engelske med seil og dampmaskin. Turistbåtenes utfluktsruter økte oppover Romsdalen, og ikke minst gjennomgangstrafikken til Lillehammer. I denne perioden var hotellene fullt besatt av turister for overnatting, og ikke minst hadde de store fordeler av turistbåtenes utfluktsturer med blant bespisning. Arne Mjelva opptrådte allerede i 1883 som vognmann på Veblungsnes ved turistbåtenes anløp. Han

hadde vært i Amerika og lært seg engelsk og han kunne dermed åpne og forklare Romsdals herlige natur.

Det ble stor konkurranse blant flere vognmenn som kom til om turistkjøringen. Romsdal skyssforening ble stiftet i 1891. Denne foreningen hadde som oppgave å motarbeide Arne Mjelva sitt foretagende og store framgang, men den ble kort tid etter nedlagt. Turisttrafikken vokste og det ble stor konkurranse om turistene. De offentlige myndigheter så med bekymring på dette forholdet og prøvde å sette en stopper for denne kapringen. Senere i 1902 ble Romsdals Vognmanns Co. dannet. Og i 1912 ble igjen Romsdal skyssforening stiftet, men måtte innstille 2. august 1914 på grunn av 1. verdenskrig, ingen turistbåter anløp Åndalsnes lenger.

I året 1909 kom turisttrafikken i Romsdal inn i en ny og moderne tidsalder. Atter en gang er det den kjente turistmannen Arne Mjelva som sammen med flere starter automobilrute mellom Åndalsnes og Otta som da hadde fått jernbanestasjon. Hesteskyss ble da etter hvert avløst av franske biler innkjøpt i København. Åndalsnes Auto blir dannet i 1914 og hadde blant annet postbefordringen mellom Åndalsnes og Dombås som da hadde fått jernbanestasjon. Senere ble en bileierforening stiftet 21.11-1925 med samme navn: «Åndalsnes Auto». Den første formannen ble hotelleier Alfred Loen ved Grand Hotell som senere ble en av grunnleggerne ved det kjente hotellet i Nordfjord: Aleksandra Hotell i Loen.

Høsten 1924 ble Raumabanen åpnet for trafikk og Åndalsnes ble utpekt som endestasjon. Dermed innså mange av skyssforeningens medlemmer Raumabanen som konkurrent i turisttrafikken. De lange kjøreturene med hest fra henholdsvis Veblungsnes og Åndalsnes til Lillehammer måtte vognmennene gi avkall på. Flere av de mest fremsynte vognmennene fant da ut at nå var det rette tidspunkt å kjøpe biler for befordring av turistene fra turistbåtene. De mest alminnelige bilmerkene var Bayard, Unic, Adler og Opel.

Mange turister ble fraktet fra turistskipene med Raumabanen, ja helt opp til Dombås tur/retur. De fikk se Mongefossen, Slettafossen og de utbryter på sitt språk: «Her er nok av hvite kull». Romsdalen ble for kort, og de ville også se det naturskjønne Lesjaskogsvatnet og landskapet videre til Dombås. Etter en del kjøring med Raumabanen og likedan med biler, blir det samarbeid mellom Raumabanen og Romsdal Skyssforening om samkjøring av turister i Romsdal.

Trollstigveien ble åpnet for trafikk i 1936, og allerede i 1935 ble det av Romsdal Skyssforening bestemt å bygge en restaurant der oppe. Veien gikk gjennom Isterdalens storslagne natur og kjøring ved foten av de kjente fjellene Dronningen, Kongen og Bispen, og ikke minst overkjøring av den berømte Stigfossen. Dermed kunne Romsdal Skyssforening reklamere enda mer med utfluktsturer, både for turister fra turistbåtene (ca. 32 anløp pr. sommer) og andre turister.

I 1946 ser Romsdal Skyssforening den økende turisttrafikken til og over Trollstigen, og dermed behovet for en større og mer moderne restaurant. Og i 1947 står den nye restauranten ferdig til glede for alle turistene og lokalbefolkningen. Trollstigen ble og er fremdeles i dag en av våre viktigste turistmagneter i verdensklasse.

Jeg avslutter herved en kort, men viktig del av vår lokale turisthistorie bygd hovedsakelig på min bestefars bok; «Turisttrafikken i Romsdal og Molde gjennom 100 år».

9. Regler og versj – noen eksempler

Rotteregla fra Veblungsnes

Det kom ei rotte från Skotte, ho fòr frå gård til gård og kom til slutt til han Åsgård

Ho har eit rart fjes, sa ho Lina Sekkenes.

Å sjå kor ho fær, sa ho Ingebær.

Å slik så ho skrik, sa'n Ingvald Wiik.

I trur ho e' tam, sa'n Farkvam.

E' ho frå Biri? sa ho Lina Skiri.

Ja, ho kom visst med tåge, sa ho Karolina Våge.

Det ser ut så ho ska' ha barn, sa ho Karn.

Pass på barne, sa'n Bjarne.

Ho et iallfall opp mørn, sa'n Sørn.

Gi ho litt krem, sa'n Gustav Hatrem.

Ho spring bak korga, sa ho søster Olga.

Drep svine, sa ho Olefine.

Gi ho heller ein på tryne, sa ho Kristine.

Der fòr ho ned i mitt skjul, sa'n Albert Juel.

Ja, i høre kor ho pusta, sa ho Gusta.

Det va' som bare sytten, sa'n Ingvald Grytten.

Det e' verre enn 30 muse, sa ho Manda Huse.

Ta å slå ho i koll, sa ho Jakoba Voll.

I trur ho skal bærsje, sa'n Georg Nesje.

Ha ho i eit spann, sa'n Jørgen Åland.

Det ser ut som ho tralla, sa ho Malla.

Ho e' så tynn på metta, sa'n Edvard Sletta.

Der spring ho bak primussen, sa'n Martinussen.

Det er en dverg, sa ho Gudrun Berg.

I trur i besvime, sa ho Gurine.

Å nokko så rått, sa ho Ågot.

Ja dette va' fole, sa ho Johanne Hole.

I trur ho vart forbina, sa ho Gina.

Sjå kor rompå na dilla, sa ho Ågot Willa.

Ho e’ heilt besett, sa ho Marit Blakseth.

Ho har så fine ben, sa'n G.P. Heen.

Det kan ikkje du bedømme, sa han Anton Rømme.

Sjå ho dilla med svansen, sa'n Anton Hansen.

Sjå kor ho snik, sa ho Olga Rondalvik.

I syns ho går med haue på skakke, sa ho Olga Bakke.

Nei, ho e i koma, sa'n Soma.

I trur i drømme, sa'n baker Rømme.

Ho spring rett på brusen, sa ho Lina Rasmussen.

Ta å putt ho i ei vogge, sa ho Ingrid Sogge.

I vil ikkje ha ho rundt dørin, sa'n Edvart neri fjørin.

I trur ho e’ hes, sa'n Digernes.

Det her blir for mykje stress, sa'n Birger Alnes.

Der står ho og glor, sa'n Gullsmed Flor.

Ho e’ brutal, sa'n Fotograf Sødahl.

Ho går over grensen, sa'n Gustav Svendsen.

’’Fòr`o neri ei håle?’’ sa'n Ståle.

Men rotta ska me knuse, sa'n Oluf Huse.

Å, den hoppa over mine tær, sa'n Lærer Haugsvær.

Ska tru om det va’ ei møy, sa'n Ola Husøy.

Det e en mann, sa'n Johan.

Så søt en liten dverg, ropte Lars Hukkelberg.

Me sle rundt ho ei trosse, sa'n Johan Fosse.

Ja no e’ ho dau, sa’n slakter Berghaug.

Slutt på dansen, sa'n Anton Hansen og la på kransen.

Å så slo rotta ein krøll på halen og forsvant sist i

Djupdalen.

Regla er prøvd gjenskapt i 1993

Odd Vilfred Blakseth

Jutulbrygga i Måsvatnet!

Jutulbrygga i Måsvatnet!

Bernhard Mittet.

Han bygde si brygge ei høgsomarnatt
mens folk låg og sov her heime,
han lempå i Måsvatnet stein så det skvatt
og bar dei frå ura aleine.
Lat eg få fortelja kor sidan det gjekk
- ulukka hendte – han gløymte seg vekk
- han akta forlite på ti'a
og så kom det sol borti li'a

No sto han der arg som det argaste troll
så arg at han mest måtte gråta
så tok han iveg over tuer og koll
til heimen sin inne ved Såta
- men vegen var dryg om morgonen varm
han kjendes med eitt så sliten og arm
- der han for etter Blåtind si'a
- såg sola skein borti li'a

Ingen kan kjøpe eit lite minutt
om aldri så mykje ein tregar
- når timen er faren er timen slutt
slik går dei naturlege vegar
- når Jutul'n var framme, så vitt han rakk
sola ho blenkte og Jutulen sprakk
og sålei so ênda han ti'a
medan sola skein over li'a

Eg ville kje tru om ikkje eg såg
att dette var sanning til ende,
men her ei natt eg ved Såtvatnet låg
då syn for sagn eg fekk kjenne
- han står der endå i Blåtindskar
med fiske honka – som då han bar
- og sloet blenkjer i sia
når sola skein over lia

Og inne i Måsvatnet enno ho står
den brygga som Jutulen mura
- og klårt kan du sjå etter tusende år
der steinen vart teken frå ura
- Og skal ein kje tru det som sjølv ein ser
då veit ikkje eg – kva som sanning er.
Jau, mykje på fjell kan henda
medan folk ligg og søv heim i grenda.

Regler frå Vågstranda.

Av Gunnveig Hjelvik etter Kathinka Talberg

Ride, ride ranke

Ride, ride ranke
hesten heiter Blanke.
Hesten heiter Apalgrå
set ein liten junker på.
Kast'n tå, kast'n tå
langt neri røte!

Kråka sat på gardstaur

Kråka sat på gardstaur
Og ropa etter navar.
Kva vil du med navar?
Bora hol.
Kva vil du med hol?
Ysta ost.
Kva vil du med ost?
Gjera prost.
Han syng så fagert i kyrkja.

Reven gjekk på setrå

Reven gjekk på setrå
høyrde lammet letå.
"Kom åt meg du litle lam
i ska bære de åt mor dine fram".
Å, næmin gjer du, heill du.
Du bæt me i bojinn
bær me på skojinn.
Legg me på ein liten stæn
pella tå mine småe bæn.
Så dilla reven si rompe.

Før jul

Tre veke føre jul
kjem i onde kveinnalur.
Og slikkar mjøl
mæ mi gloande tonge.

Når barnet har slått seg

Av Marit Aarset

Hønå kokka *(blæs)*
hanin fæs *(blæs)*
gåsa gjorde *(blæs)*
like læs *(blæs)*
godt att! *(blæs)*

Når barnet har slått seg bles den vaksne på staden der det gjer vondt.

10. Kilder og litteratur

Amdam, Per: Kjenner du Romsdal? En veileder. Molde 1950

Austigard, Bjørn: Boka om Kabbin. Rauma historielag 2016

Austigard, Bjørn, Kåre Magne Holsbøvåg: Sjølaup og løype i Romsdalen. Særtrykk Romsdal Sogelag 1994.

Austigard, Bjørn, Nils Parelius (red): Blad av Romsdals historie. Romsdal Sogelag 1977

Berg, Sverre: Bjørneskytteren Johan Alnes. Romsdalsmuseet 1977

Bygdeboknemnda for Voll: Bygdeboka for Voll, bd.I. 1979

Bygdeboknemnda for Voll: Bygdeboka for Voll, bd.II. 1980

Grepstad, Ottar: *Nynorsk faktabok. 2005.*

Grytten menighetsråd: Grytten kirke 175 år. 2004

Grøtta, Oddbjørn: Isfjordsdialekten - dialekt til tusen. Tempus Media 2012

Harnes, Oddbjørn: Med kongefamilien gjennom Romsdal 1906-1982

Harnes, Per Arnt: Gulltransporten - dramaet dag for dag. Romsdal Sogelag 2017

Hoem, Arne: Vengedalsvegen gjennom 60 år. 1938-1998. (1998)

Isfjorden Idrettslag: IIL 1918-1968

Isfjorden Idrettslag: IIL 1968-1993

Jubileumsboknemnda: Jubileumsbok for Holm, Rødven og Veøy kyrkjer. 1907-2007.

Jubileumsskriftkomiteen: Hen Kirke 1831-2006. 175 år.(2006)

Klungnes, Einar: Hverdagskrigen i Rauma. 1995

Klungnes, Einar (red): Indre Romsdal på postkort. Fra 1890-åra til 1940. (1999)

Lange, Odd Roar (red): Romsdalen - naturens måte å vise seg fram på! (2012)

Langset, Bjarne: For gjest og jord. Aak gårds historie. Om reiseliv og landbruk

Larsen, Rolf: 1940. En kort oversikt over hendelsene i aprildagene på Åndalsnes, Verma og Dombås, 1970.

Meringdal, Odd: Veøy billag a/s. På vegen fram ser vi tilbake.

Meringdal, Odd: Åndalsnes Apotek. 1914-1994

Myskja, Karl: Bygdebok for Eid. Rauma kulturstyre 1987

Mølmen, Øystein: Fra dyregraver til geværjakt i Rauma, 1987

Mølmen, Øystein: Kamphandlingene i april 1940, 1998

Normann-samlinga. Foto. Rauma folkebibliotek

Normann-samlinga: Langs Raumavassdraget i kulturminneåret. Rauma kultustyre. 1997

Normann-samlinga: Raumabana. Rauma kulturstyre. 1994

Normann-samlinga: Setrer i Øvre Romsdalen. Rauma kulturstyre. 1993

Parelius, Nils: Molde og Romsdal i krigstiden 1940-1945. Romsdalsmuseet 1970

Røvig, H.O: Raumadalsfolket. 2005

Rauma historielag: Årbøker

Rauma kommune: Ei bok om Rauma, 1990

Rauma kommune: Samfunnsplan 2019-2030

Raumarock: Raumarock 10 år. Raumapublish. 2012

Rasch-Engh, Rolf: Herr Sinclair dro over salten hav. Skottetoget og kampene ved Kringen 1612. Libretto forlag 1992

Romsdalsmuseet: Årbøker

Romdsdal sogelag: Årbøker

Schnitler, Hans Peter: Beskrivelse over Romsdals Fogderie 1768 og 1789. Romsdal Sogelag 1974

Skomsø, Per Arne: Fra Henfarne tider. Om livet på en jernaldergårt i Isfjorden. Rauma Kommune.

Sogelaget Møsbrømnasinj: Stadnamn i Innfjorden. 2010

Store norske leksikon

Sæbø, Bjørn (red): Bjønnahistorier frå Voll. Bygdeboknemnda for Voll. 2012

Sæbøe, Jostein: Litteraturen i Romsdal. Frå andre verdskrig til tusenårsskiftet. Romsdal Sogelag 1999.

Søvik, Edmund: Konfeksjonens vogge og Norges kleskammer. 1996

Søvik, Edmund og Per Jarle Søvik: Nordlandshandelen, 1986

Tangen, Tore Grydeland: Molde og Romsdal i norsk kunsthistorie. Molde 1992

Torvik, Arne Inge: Om samferdsel i Møre og Romsdal 1920-1955. M&R fylkesbåtar 1995, del II

Torvik, Arne Inge: Trollstigvegen - eit dristig vegprosjekt. Årbok for Norsk vegmuseum 1993

Ulstein, Ragnar mfl: Om samferdsel i Møre og Romsdal 1920-1995. M&R fylkesbåtar 1995, del I

Vågstranda sogelag: Minner frå Vågstranda. Årbøker

Åndalsnes barneskole: Dei klappa saman Åndal og Nes… Åndalsnes før og nå. 2005-2006

Åndalsnes idrettsforening: Leik og alvor i 100 år. 2018

Internett:

http://www.rauma.no

http://www.rauma.kommune.no

http://allkunne.no

http://romsdal.com

http://romsdalsalpene.com

http://norskfjellfestival.no

http://raumarock.com

http://www.lokalhistoriewiki.no

http://riksantikvaren.no

http://www,ynimus.no

http://kulturminneatlas.no

http://www.raumhistorielag.no

http://kommuneprofilen.no

http;//www./rauma-energinett.no

Askeladden

SEFRAK-registrering

Wikpedia

11. Bildegalleri

Bøland, Mittet.

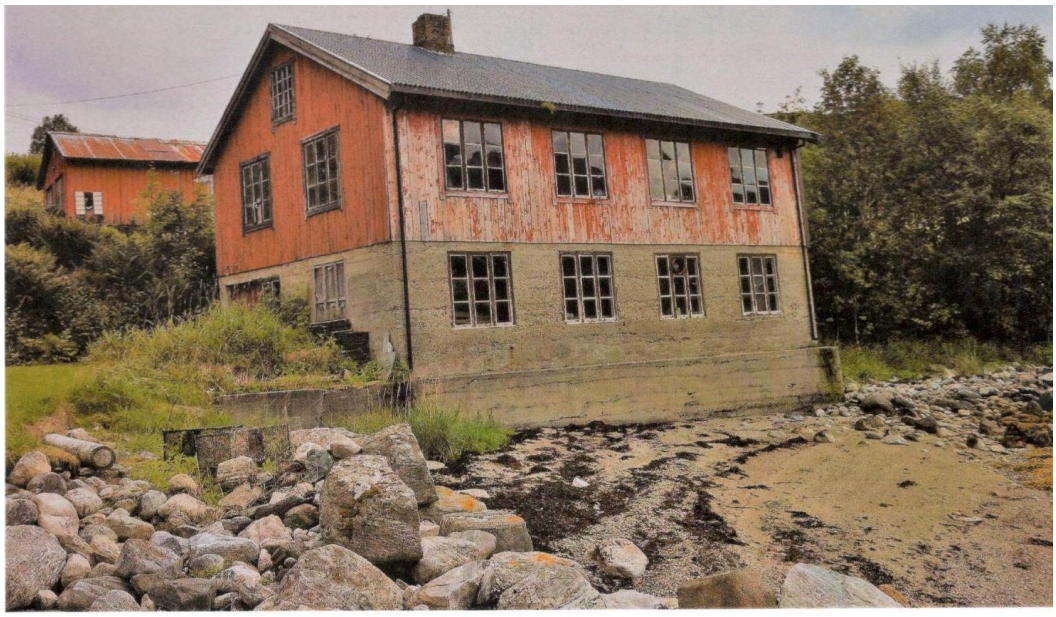

Mittet Trevarefabrikk ble startet og drevet av brødrene Torstein og Aslak Mittet i perioden 1946 til ca 1958. Det ble produsert lenestoler og sofaer som ble sendt til Åndalsnes for stopping. I tillegg ble det produsert soveromsmøblement, salongbord og andre småmøbler. I tiden før strømmen kom ble maskinene i første etasj drevet av en forbrenningsmotor som var plassert utenfor maskinverkstedet med en lang aksling som gikk gjennom verkstedet med remskiver for hver maskin. I andre etasje var det benkeverksted samt pussing, lakkering og polering. På det meste arbeidet det 8-10 mann på fabrikken.

Kvernhus på Morkastranda, Mittet.

Langsetsaga, Mittet.

Romsdalshorn stasjon

Rødven stavkirke

Gamle Åndalsnes stasjon

Holmsholmen, Holm.

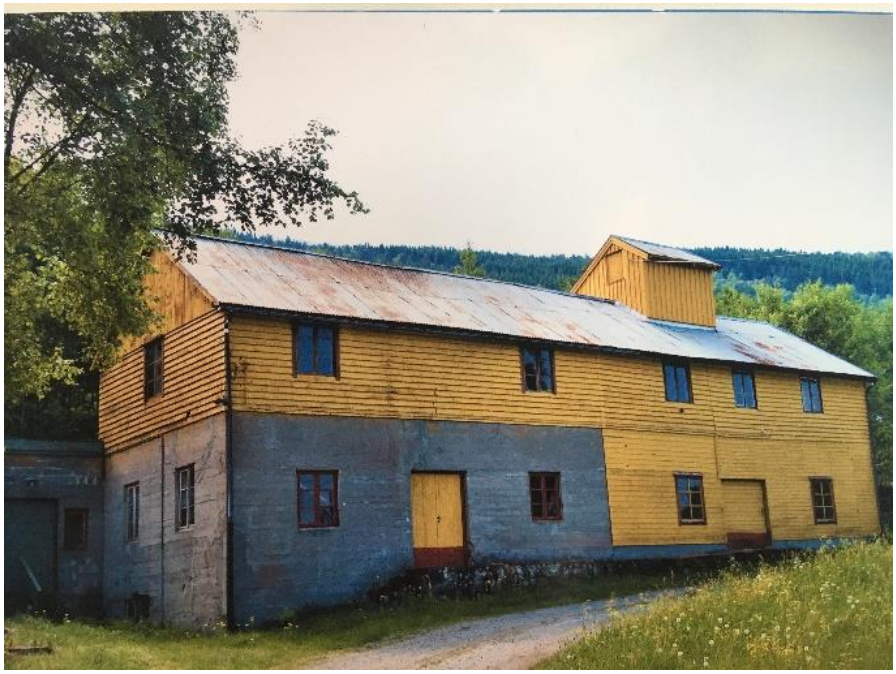

Herje Mølle, Herje.

Rauma kommune